

GERMÁN EREDETŰ MAGYAR SZEMÉLYNEVEK A KÖNYVNYOMTATÁS KORÁIG

II.

Calan*

1211: *Calano* (E. X, 516). A személynév esetleg összefüggésbe hozható a germ. *gal* tövel (l. a **Calud** cikket), amelynek van egy *Galand* ~ *Kalant* participiális személynévi származéka. A véghangzó exploziva lekopása és a második *-a-* feltehető megnyúlása magyar fejlemény lehet.

Calud

1211: *Calud* (E. X, 512). Elképzelhető, hogy a név a germ. *gal* (asz. *galan* „canere”) vagy *col* (óé. *kollir* „helm”) tövek valamelyikén épülő személynévek egyikének származéka. A két tő különválasztása germanisztikai tekintetben sem mindig lehetséges, sőt a vonatkozó germ. nevekbe egy harmadik tő, a *gol* (asz. *góljan* „salutare”) is belejátszhat. Az ófn. *Colo-*, *Golo-*, *Calo-*, *Galo-* + második tő személynévek első tövének véghangzója a kfn.-ben elizió útján általában kiesett, úgyhogy átvétel szempontjából a *Cal* ~ *Col* kurtítás jön számításba. A *Calud* -u-ja minden valószínűség szerint tövégi magánhangzó, a *-d* pedig magyar kicsinyítő képző.

Campa

1237—1240: *Campa* (E. I, 778). Az ófn. *Campo* név átvételét láthatjuk benne, amelynek alapja az ófn. *kamfo* „kämpe” szó (vö. Först. 357). Az ófn. személynév csak a jelzett kurtított deminutivumként fordul elő a VIII. századtól kezdve. A véghangzó rövid *-o* > magyar *-a* gyakori jelenség.

Carol(us)

A név okleveleinkben a XIII. század második felében tűnik fel. 1263: „*Karul* filius Reynoldi” (W. VIII, 37), 1268 k.: *Carul* (Z. I, 18), 1268 k.: *Karul* (Z. I, 17), 1294: *Karul* (W. X, 102), 1298: „*Petro filio Karul*” (Z. I, 90) s a XIV. század első felében még kétszer. A latinositott alak első előfordulása 1270-ben: *Karulus* (W. VIII, 216). További adatok: 1300: „*Karulus frater Rolandi*” (W. X, 257), majd ezután harminchatszor 1422-ig. A XIV—XV. századi adatok legnagyobb része Róbert Károly királyra vonatkozik. A másik nagy csoportot a *Carolus* ~ *Karolus* típus alkotja. Az

* A rövidítésekre vonatkozóan l. Acta Universitatis Szegediensis Sectio Philologica 1956, 66.

első vonatkozó adat 1271/1326-ból: „*Karolus filius Alexandri*” (W. VIII, 226). Róbert Károly uralkodásától kezdve — döntő többségben a király nevéként — a XIV. század második felében kétszáznyolcvanszor fordul elő a feldolgozott anyagban, igen gyakran ragozva. Említésre méltó, hogy a *Carolus* helyesírási változatra két adat van csupán (Z. II, 323 és 325) s hogy latinos végződés nélküli példával nem találkoztunk. A teljesség kedvéért meg lehet említeni egy eltérő adatot: 1346: *Koroli regis* (Z. II, 220), de azonnal hozzá kell tenni, hogy jelentősége nincs, mert elírás, ugyanabban az okl.-ben ugyanis tizenkétszer fordul elő a név *Karolus*, *Karoli* alakban. A két változattal kapcsolatban általában azt lehet megállapítani, hogy a *Carul* ~ *Karul(us)* valamivel régebbi, mint az -o-s variáns s hogy nem latinositott alakban csak ezek fordulnak elő.

A név eredete nem látszik kétségesnek, legalábbis a király nevét illetően. Egy germ. személynév csonkulatával állunk szemben s ez a maradék első tő a germ. *carl* töre vezethető vissza (ófn. *carl* vagy *char(a)l*, óé. *karl* „vir”). A *carl* a VII. századtól kezdve mutatható ki személynévben s a kurtított alak német nyelvterületen a következő főbb változatokat mutatja: *Carolus* ~ *Karolus*, *Carulus* ~ *Karulus*, *Caralus* ~ *Karalus* (vö. Först. 359). A leggyakoribb a német forrásokban is az első változat-pár. Nyilvánvaló, hogy a mi adataink nem egyebek, mint ennek a germ. személynévnek az átvétele s meg lehet jegyezni, hogy a változatok megoszása terén is analóg módon viselkednek.

Ha ezzel a származtatással kapcsolatban kételyek merülhetnek fel, akkor ez csak a XIII. századi adatoknál lehetséges. Fel lehet ugyanis vetni a kérdést, vajon a *Carul* ~ *Karul(us)* név azonos-e a *Carolus* ~ *Karolus* névvel? Feltűnő ti., hogy az előbbi egy kivétellel mindig -us nélkül szerepel a XIII. században s a *Karulus* változat tulajdonképpen csak Róbert Károly nevével terjed el. Nem látszik tehát teljesen lehetetlennek, hogy a *Carul* ~ *Karul(us)* esetében különálló névvel állunk szemben, amely esetleg a *karvaly* (*accipiter* Boiss.) állatnév személynévi használatának minősíthető. Bizonyosat természetesen nem lehet mondani, annál kevésbé, mert a *karvaly*ra vonatkozó első vitathatatlan adat az OklSz. tanúsága szerint 1412-ből származik.

Chebe

1211: *Chebe* (E. X, 513). Germ. származtatásra csak abban az esetben lehet gondolni, ha a szókezdő *ch*-nak *k* hangértéket tulajdonítunk. Ekkor a névben valamely a *gib* töből (gót *giban*, ófn. *geban* „geben”) képzett germ. személynév kurtításos kicsinyítésének átvételét láthatjuk. A következő variánsok bármelyike számításba jöhet: *Gebi* ~ *Kebi*, *Geba* ~ *Keba* (vö. Först. 630—31). A véghangzó ugyanis a kfn.-ben redukálódott és *e*-vé alakult át, amint ezt az úfn. *Käbe* ~ *Käbbe* stb. családnevek is mutatják.

Chef

1342: *Chef* (kétszer, mindig így, E. VIII, 315). A *ch*-nak ismét csak *k* hangértéket tulajdonítva a *Chef* összevethető a *Chebo* ~ *Cheffo* személynévvel, amelyek nyilvánvalóan deminutivumok, amelyeknek eredete azonban germanisztikai vonatkozásban sem tisztázott (vö. Först. 364).

C(h)ikuid

A Tihanyi Összeírás két adata tartozik ide, amelyeknek egyébként a fogalmazványban két eltérő változata is szerepel. Az első a *Cinguidu* név (a fogalmazványban *Ciguidu*, E. X, 505). A második a *Chikuid* név (E. X, 513), amely a fogalmazványban *Cikuid* alakban szerepel. Nyilvánvalónak látszik, hogy ezek az adatok összefüggnek a négy különböző személy nevéként előforduló négy *Syquid* adattal (E. X, 503, 504, 506 és 508). A *Syquid* következetesen megtartott helyesírására való tekintettel annyi eltérést tartunk valószínűnek a két csoport között, hogy a *Syquid* szókezdő s-nek hangértékét s-nek vesszük, a c(h)-nak ellenben ts hangértéket tulajdonítunk. A név etimológiájára vonatkozóan l. a *Syquid* cikket.

Chod 1. C(h)ot

Chon

1237—1240: *Chon* (E. I, 779). A *ch-* *k* hangértéke esetén összevethető a germ. *cônja* (ófn. *kuoni* „audax”) tövel, amely ófn.- és kfn.-ben számos összetételt alkot. Az adat ezek valamelyikének kurtításos kicsinyítése lehet, vagy az igen gyakori *Cono* ~ *Chono* ófn. deminutivum átvétele, a véghangzó -o lekopásával (vö. Först. 372).

C(h)ot

1211: *Chot* (a fogalmazványban *Cot*, E. X, 514), 1211: *Cot* (E. X, 514), 1237—1240: *Chod* (E. I, 772). Germ.-ból való származtatására kétféle, részben összefolyó lehetőség nyílik. A *gôda* többől (gót *gôds* „bonus”) alkotott személynevek ugyanis éppúgy tekintetbe jöhetnek, mint a *guda* tő (gót *guths* „deus”, esetleg ófn. *goto* ~ *gota* „pate”) származékai. (Vö. ezzel kapcsolatban FÖRSTEMANN megjegyzését a *guda* tő elemzése során: „sehr unsicher ist die scheidung von *gôda*” (Först. 676). Ha azt feltételezzük, hogy a *C(h)ot* germ. kurtítás eredménye s esetleg valamelyik ófn.—kfn. deminutivum átvétele, melynek során a már meglévő kicsinyítő képző lekopott, akkor elsősorban a *gôda* tő jön számításba, tekintettel arra, hogy a *guda* összetételeinek jelentéstani okoknál fogva igen ritka ófn.—kfn.-ben a kicsinyített alakja. Nem lehetetlen azonban, hogy a kurtítás nálunk következett be, úgyhogy ennek az érvelésnek nincs elhatározó jelentősége. (A lentebb tárgyalandó *Coda* ~ *C(h)uda* csoport persze inkább a mellett szól, hogy kiindulópontul a *Godo* ~ *Goto* ~ *C(h)oto* deminutivumot kell feltételeznünk.)

Hangtani illetve helyesírási szempontból a szókezdő és a szóvégi mássalhangzóhoz kell megjegyzéseket fűzni. Szókezdeten a *ch-* *c*-vel változik. El lehetne képzelni, hogy a *ch-* hangértéke tő, ezt azonban éppen a *c*-vel kezdődő alakok teszik valószínűtlenné. E mellett pedig nem szabad megfeledkezni arról, hogy a *gôda* és a *guda* származékok a felnémet zárhang-elzöngétlenülés eredményeképpen már az ófn. korszakban gyakran szerepelnek szókezdetben zöngétlen explozívával s ez fonetikai tekintetben mindig hehezett. Ehhez igazodik a délnémet helyesírás, melyben többször

találkozunk ilyen alakokkal, mint *Chotperht* (< *Godabert*), *Chuderat* (< *Goderad*) stb. Felnémet sajátosságot mutat a véghangzó zárhang is, amely az összetételekben többnyire zöngétlen, bár — főképpen magánhangzó előtt — zöngésen is előfordul. Adataink $t \sim d$ -je ezt az ingadozást mutatja.

Ugyancsak felnémet hangtani sajátág kapcsol ide egy eddig még nem tárgyalt adatot s ezen kívül egy továbbképzett egész személynévcsoportot. A már idézett 1237—1240-es okl. *Kud* adatában (E. I, 783) ugyanis szintén a *gôda* vagy a *guda* tövet láthatjuk, mégpedig oly módon, hogy a valószínűbb *gôda* töből való származtatás esetén a számos példán keresztül nyomonkövethető felnémet $-o- > -oa- > -ua- > -uo- > -u-$ fejlődés eredményével állunk szemben.

Ezen a zártabb magánhangzós változaton alapul — legalábbis zömében — az a személynévcsoport, amelyet az OklSz.-ral és az EtSz.-ral szemben ide sorolnánk. Az OklSz. a *csoda* közszo személynévi használatának minősíti a következő adatokat: 1198: *Chuda*, 1211: *Coda*, 1228: *Chuda*, 1237—1240: *Cuda*, 1322: *Chuda*, 1358: *Chuda*. Ezeket az adatokat a már többször idézett 1237—1240 közötti okl. egy másik nevével egészítenők ki; *Kuda* (E. I, 780). Ez az adat a szökezdő k révén valószínűvé teszi, hogy a *Cuda* c -jének hangértéke is zárhang és nem affrikáta, s ugyanez érvényes a Tihanyi Összeírás említett adatára is. Bizonyos, hogy a *ch*-val kezdődő neveknél fennáll a közszoval való azonosítás lehetősége. De semmi sem szól az ellen, hogy ezeket a neveket is ide soroljuk, különös tekintettel a $C(h)ot \sim Chod$ csoportra és az okleveleinkben szereplő vitathatatlan $C(h)ot$ összetételekre. Felfogásunk értelmében tehát a felsorolt nevek a $C(h)ot$ magyar $-a$ kicsinyítő képzővel ellátott származékai volnának. Az $-a$ előzménye ófn.—kfn. $-o$ lehetett, úgyhogy az egész csoport fejlődése a következőképpen alakulhatott:

$Godo \sim Goto \sim C(h)oto > C(h)od \sim C(h)ot$

$Gudo \sim Guto \sim C(h)udo > Kud \sim C(h)uda \sim C(h)oda$

Chotina

1237—1240: *Chotina* (E. I, 772). Ismét csak a *ch-* k hangértékének előfeltételezéséről kiindulva s a $C(h)ot$ cikkben kifejtett gondolatmenet alapján a nevet a germ. *gôda* tövel lehet kapcsolatba hozni. A *gôda* deminutivumai között sorolja fel FÖRSTEMANN a $Godin \sim Godino \sim Godina$ változatokat, melyeknek a germ. $-in(o) \sim -in(a)$ kicsinyítő képző-bokor a képző-eleme. A *Chotina* adatot ezek közül a *Godino* változattal hoznók közvetlen kapcsolatba s a véghangzó $-a$ -ban a szokott fejleményt látnók. (Az ófn. *Godina* név ugyanis nőnemű.) Ami a fő mássalhangzóinak elzöngétlenülését illeti, FÖRSTEMANN erre nem hoz fel példát, de felnémet nyelvetérületen teljes joggal tételezhető fel a $Godino > Chotino$ fejlődés a $Godo > Choto$ analógiájára.

Chotober

1221: *Chotober* (E. I, 651). Ebben a névben is a *gôda* vagy *guda* csoporthoz tartozó germ. személynév átvételéről van szó. Az alap éppúgy

lehet a *Godabert* mint a *Gudabert*, hangtani okoknál fogva azonban inkább a *Gudabert*ből való származtatás látszik valószínűnek. A közvetlen forrás nyilván a *Cotobert* változat (vö. Först. 678), melynek véghangzó -t-je lekopott. (A véghangzó -t hiányát egyébként másképpen is lehet magyarázni, vö. ezzel kapcsolatban az *Alber* cikkben mondottakat.)

C(h)uda l. C(h)ot Chuhouigh

1334: „Stanech filio *Chuhouigh*” (Z. II, 138). A név a következő két germ. elemre vezethető vissza: az első tő a *hugu* (gót *hugs*, ófn. *hugu* „sinn, verstand, mut”) tő fejleménye, a másodikban a *viga* (gót *veihan*, ófn. *wihan* „kämpfen”) tövet kereshetjük. Jelentéstani tekintetben tehát kifogástalannak látszik az összetétel. Hangtani szempontból sem okoz nehézséget, hiszen a *g* ~ *ch* ófn. és kfn. nyelvjárási vonatkozásban nem ritka, az összetételekben pedig a *hug* ~ *huch* gyakran megtartja a casus obliquusból eredő magánhangzót (vö. *Hugibalt*, *Chuchobert* stb., Först. 923—24). Ilyen körülmények között az adatot a **Huguwig* névre vezethetjük vissza, amellyel kapcsolatban azt kell megjegyezni, hogy FÖRSTEMANN nem ismeri.

Chule

1237—1240: *Chule* (E. I, 778). A név származtatását a *ch*- hangértéke teszi problematikussá. Germ. összefüggésekre csak a *ch* = *k* esetben lehet gondolni s ekkor a névben az ófn. *Culo* kfn. fejleményét lehet látni. A véghangzó -e e szerint a kfn. véghangzó-redukció eredménye volna.

C(h)una l. Cunou Chuncil l. Cunch Chvna l. Cunou C(h)urt

1211: *Curt* (a fogalmazványban *Churt*, E. X, 515). Más lehetőségek mellett elképzelhető, hogy ez a név is a *cônja* tő egyik összetételéből fejlődött. A teljes alak a *C(h)unrad*, ebből *C(h)uorat*, majd *C(h)uort* illetve *C(h)urt* (vö. HC. 313 és Först. 374).

C(h)ybak

1362: „... filios *Chybak* de Palata” (Sz. I, 324), 1413: „Adrianus dictus *Chibak*” (Oklsz.), 1446: *Chybak* de Palotha (ötször így, egy ízben azonban *Cybak* változatban, Sz. II, 376—377), 1447: *Chybak* de Palotha (Sz. II, 398), 1449: *Chybak* de Gewres (Sz. II, 415). Az Etsz. a névvel kapcsolatban 6. *Cibak* címszó alatt a következőket jegyzi meg: „első adat 1413-ból (idévezve az Oklsz. adata) ... Eredete ismeretlen.” Az első adatra vonatkozó megállapítás a fentiek alapján korrekcióra szorul. Ami a név eredetét illeti, nem látszik lehetetlennek a következő származtatás: a *C(h)ybak* nevet a germán *Sigibag* személynév átvételének tekinthetjük oly módon, hogy a *Sigibagnak* kfn.-ben létrejött fejleménye. A *sigu* (ófn. *sigu* „vic-

toria”) tö összetételei között nem ritka — sőt igen gyakori — az *-igi* sajátos fejlődése (a *g* eliziója) révén létrejött *si(e)*- + második *tő* típusú alakulat — mégpedig a XI. század derekától kezdve. (Vö. a *Siebold*, *Siebrecht*, *Siebert* stb. nevekkel.) Felnémet nyelvjárási sajátság (*s* elsősorban az alemannban érvényesült) a szókezdő *s* > *z* fejlődés. (Az előbb idézett neveknek változatai mutatnak erre: *Ziebold*, *Zieprecht*, *Ziebert* stb.). Ily módon a *C(h)ybak* első szótagja minden nehézség nélkül magyarázható. Ami a második szótagot illeti, a legkézenfekvőbbnek a *bag* tövel való azonosítás látszanék olyan formán, hogy a zöngétlen véghangzóban a *kfn.* hangtörvény érvényesülését látnók.

C(h)yko(u)

Vár. Reg.: *Chicou* (239 §), „... pristaldo *Chikou*” (267 §), 1343: „Magistrum *Chyko* filium *Chyko*” (OklSz.), 1346: *Cykou* (Z. II, 194, ugyanitt *Chyko* alakban is), 1346: *Chyko* (hatször, Z. II, 201, 355 stb.), 1358: „*Cyko* magistri tavernicorum regalium” (Sz. I, 296), 1409: Paulus *Chyko* (Z. V, 607), 1420: *Chyko* de Rymalaza (kétszer, Sz. II, 215—16), 1446: *Cyko* de Pomaz (Sz. II, 374), 1447: *Chykonis* (Sz. II, 405). A felsorolt adatok egy része az EtSz.-ban is szerepel, a *csikó* címszó alatt. Az olvasás tekintetében tehát az EtSz. a szókezdő *ch-* ts hangértéke mellett foglal állást, megjegyzi azonban, hogy a személynév értelmét tekintve „aligha tarthat ide”, azaz a *csikó* közszóhoz, s ezt a negatív megállapítást azzal okolja meg, hogy „hasonló eredetű személynév... a régi m.-ból nem mutatatható ki”. Az adatok olvasása nem feltétlenül bizonyos, s nem látszik kétségesnek, hogy a szókezdő *ch-*nak *ts* hangértéket is lehet tulajdonítani. A kisebb számban található *Cyko(u)* változat ugyan nem bizonyítja ezt döntő módon, de mégis bizonyos mértékben valószínűsíti. Ha viszont a nevet *Cikónak* olvassuk, akkor össze lehet vetni a *sigu* töből alkotott germán személynévvel valamelyikének kurtításos és a germ. *-o* kicsinyítő képzővel ellátott deminutívumával. A *kfn.*-ben ugyanis — sőt már korábban — elég gyakran találkozni az említett módon létrejött *Sigo* ~ *Sico* névvel, amelynek nyelvjárási változata a *Sikko* (> úfn. *Zicke* ~ *Zick*) személynév. Adataink véghangzója nyilvánvalóan megnyúlt, ebben azonban a germ. véghangzó rövid *-o* magyar fejlődésének egyik megszokott típusát láthatjuk.

Chynt

Egyetlen adat 1237—1240-ből: *Chynt* (E. I, 778). A szókezdő *ch-*nak *k* hangértéket tulajdonítva a germ. *chind* (ófn. *chind*, *kfn.* *kint* „soboles”) töből származó személynévvel valamelyikének kurtításos deminutívumával azonosítható (vö. Först. 365 és HC. 292).

Chypcher

1347: „Johannes filius *Chypcher*” (Sz. II, 338). A név származtatása nem problematikus: a *Zips* földrajzi névből származik, amelyhez az *-er* lativusrag járul. Két mozzanat azonban említésre méltó. Az egyik az, hogy a

jellegzetes családnév itt személynévi funkciót tölt be, a másik, hogy jóval korábbi adat, mint amelyet HEINTZE-CASCORBI számontart. (A Zipser névre az eddig számontartott első adat 1475-ből származik, Görlitzből, vö. HC. 531.)

**Cikuid l. C(h)ikuid ill. Syquid
Ci(n)guidu l. C(h)ikuid ill. Syquid
Ciquilou**

1211: *Ciquilou* (E. X, 510). A Tihanyi Összeírásnak ez a neve is a germ. *sigu* tő származékai sorába tartozik nézetünk szerint, akár csak a *C(h)ikuid ~ Syquid* név. Adatunk alapja a germ. kicsinyítő képző-bokorral ellátott tő, a *Sigilo* lehetett. A szókezdő c- hangértéke itt is valószínűleg ts volt — a *C(h)ikuid* analógiájára (l. erre vonatkozóan a **Syquid** cikket.). Ily módon viszont a *Ciquilou* a *Sigilo* névnek kfn. nyelvjárási alakját örizte meg, mint ahogy a -g- elzöngétlenülése is erre mutat (vö. a *Zickel*, *Zieckel* stb. úfn. családnevekkel, HC. 440). A véghangzó megnyúlása a szokásos magyar fejlemény, úgyhogy csupán a -qu- szorul magyarázatra. A -qu-nak tulajdonképpen kv hangértéket kellene tulajdonítanunk. Azt gondoljuk azonban, hogy az u csupán analógia folytán került a névbe és csak grafikus szerepe van. Elképzelhető persze az is, hogy a *Ciquilou* ejtése *sikvilou* volt, a fonetikus v-t azonban ebben az esetben is analógias fejleménynek tartjuk, a *Syquid* nyomán (l. a **Syquid** cikket).

Cocu

1171 k.: *Cocu* (E. VIII, 275). Összevethető a germanisztikai vonatkozásban egyébként nem egészen tisztázott *gug* tő kfn. személynévi származékaival. (A töre vonatkozóan vö. óé. *gȳgr* „gigas femina” vagy „securis”, de összefüggésben lehet egy feltételezett **giugan* ige **gugum* participiumával is (Först. 690). FÖRSTEMANN számos származékot tart számon, összetettet és kurtítottat egyaránt. Az utóbbiak között szerepel a *Gogo ~ Kogo ~ Coco* deminutivum. A *Cocu* nevet a kicsinyített alakulatok közül az utolsó, felnémet változattal azonosítanók, oly módon, hogy a véghangzó rövid -o lekopását tételezzük fel s az -u-ban a helyébe került tövégi magánhangzót látjuk.

**Coda l. C(h)ot
Colov**

1237—1240: *Colov* (E. I, 776). A név morfológiai tekintetben világos: az -ov nyilvánvalóan magyar kicsinyítő képző, amely a *col* tőhöz járul. A *col* tő kérdése azonban nem tisztázott. FÖRSTEMANN az óé. *kollir* „helm” szóval veti egybe, megjegyzi azonban: „dazu mischt sich auch wol slavisches” (Först. 371). HEINTZE—CASCORBI viszont egyszerre három származtatási lehetőséget sorol fel. A tövet egyrésről az l-lel bővített *guda* tövel hozza kapcsolatba (gót *guths* „deus”, esetleg ófn. *goto ~ gota* „pate”) s a *gudal ~ godal* összetételeinek haplologikus fejlődésen keresztülment

első tagjából vezeti le másodlagosan a *gol(l) ~ gol(l)* tövet. Másrésről a *col*, illetve *colo* töben a *kullas* (vö. óé. *kollr* „abgerundeter gipfel, haarloser kopf”, kfn. *kol ~ kolle* „oberster teil von pflanzen”) nyomát keresi. Harmadsorban pedig azt sem tartja lehetetlennek, hogy a töben az egyh. lat. *Gallus* személynév maradt meg (vö. HC. 228, 312 és 208). (Megjegyzendő, hogy a második HEINTZE—CASCORBI-féle magyarázat nem egyéb, mint FÖRSTEMANN idézett származtatási kísérletének továbbfejlesztése, a bővített *guda* tövel kapcsolatos feltevés pedig alapjában véve FÖRSTEMANN-nál is megtalálható (686), azzal az eltéréssel, hogy FÖRSTEMANN nem tart számon sem haplologikus, sem pedig kurtított alakulatokat.).

A *Colov* név ily módon többféleképpen magyarázható. Mégis, a *kullas* szón épülő származtatás látszik a legvalószínűbbnek, részben azért, mert az összetételek legnagyobb része hang- és jelentéstani tekintetben ebből vezethető le leginkább, vagyis az elvonás *kullas- > col(l)e- > col-* összetételből következhetett be, részben viszont azért, mert a *kolov* hangalak az egyszerű *-l*-re való tekintettel ezen az úton magyarázható a legegyszerűbben. Végül pedig azért is, mert a FÖRSTEMANN által felsorolt *Colo ~ Cholo* nevek, amelyek a *Colov* közvetlen előzményei lehetnek, leginkább a *kullas* származékainak látszanak. A magyar adat véghangzó diftongusa vagy a német *-o* megnyúlása, vagy, ha a név az átvételkor csunkult, egésszében magyar fejlemény, funkcióját tekintve azonban mindenképpen kicsinyítő képző.

Compoldus

1301: „*Kompolth filius Ananie*” (Z. II, 106), 1423: „*Stephani Kompolth de Nana*” (E. VIII, 457), 1423-ban még kétszer ugyanígy más oklevelekben, 1435: „*Johanne Kompolth de Nana*” (Sz. II, 321). 1353-ból származik egy eltérő változat: „*Conpolth fily Ananye*” (Z. II, 527). A leggyakoribb viszont a XIV. században a név latinosított alakja, amely 1328 és 1330 között — gyakran ragozva — ötvennyolcszor fordul elő különböző oklevelekben, *Compoldusként*. A *Compoldus* helyesírási változat valamivel ritkább, mert ugyanebben az időszakban csupán huszonkét adatot találunk rá. A név feltétlenül germ. eredetű s a kfn. *Compolt ~ Kompolt* személynév átvétele. Az abszolút szóvégen álló zöngétlen exploziva szemben az *-us* végződés vagy más latin ragok előtti *-d*-vel közvetlen kfn.-ből való átvétel mellett tanúskodik, amennyiben az adatok a kfn. véghangzó-törvényhez igazodnak. Magának a kfn. *Compolt* névnek a származtatása viszont nem egyértelmű. A második tő, a *polt ~ pold ~ bolt ~ bold* ugyan feltétlenül a germ. *balda* tő fejleménye (vö. gót *balths*, ófn. *bald* „audax”), az első tövet azonban éppúgy kapcsolatba lehet hozni a germán *gund ~ gundi ~ gundj* tövel (vö. ófn. *gund*, ósz. *gūdea*, óé. *gūdr* vagy *gunnr* „krieg”), mint a másutt is idézett *cuni* tövel. Magyar vonatkozásban azonban ennek a kérdésnek nincs jelentősége. Az 1353-ból idézett *Conpolth* változattal kapcsolatban a szabályos *-m-* helyén álló *-n-*re vonatkozóan kell még megemlíteni annyit, hogy asszimilációs hatás eredménye s német nyelvterületen csakúgy létrejöhetett, mint az átvétel után.

Condram

1255: *Condram iobagio* (W. II, 171). A nélkül, hogy teljesen elutasítanók azt a lehetőséget, amely szerint a *Condram* nem egyéb, mint egy **Condrand*-féle *Conrad* változat eltorzított formája, arra gondolunk, hogy adatunk a *cônja* vagy *cuni* tő (l. a *Conrad* cikket) és *hraban* tő (ófn. *hraban* „corvus”) összetételéből alakult, *Chuniramnus* alakban számontartott germ. eredetű személynév nyelvjárási változata (vö. Först. 869). A *chuni* > *cond* fejlődésben ugyanazt a folyamatot keressük, mint amelyet a *Kondrad* név első szótagjával kapcsolatban vázolunk (l. ugyancsak a *Conrad* cikket), a *hraban* viszont második tőként abszolút szóvégen általában *-ram* alakban szerepel (vö. Först. 869).

Conpolth l. Compoldus

Conrald l. *Conrard*

Conrard l. *Conrad*

Corlald l. *Conrad*

Corlard l. *Conrad*

Corlat l. *Conrad*

Cor(r)ad l. *Conrad*

Cor(r)ald l. *Conrad*

Corrand l. *Conrad*

Cor(r)ard l. *Conrad*

Conrad

A név germ. eredetéhez nem fér kétség, az első tő származtatása azonban germanisztikai szempontból nem egyértelmű. Lehet, hogy a *cônja* töre (ófn. *kuoni*, asz. *cêne*, *cýne* „audax”) vezethető vissza, de az sem lehetetlen, hogy a *cuni* tő az alapja. FÖRSTEMANN az előbbi lehetőséget tartja valószínűbbnek s a nevet a *cônja*-cikkből tárgyalja, de a *cuni*-cikkből megjegyzi: „*Cunrad* usw. liess sich nicht von *cônja* trennen, eben so wenig wie ags. *Cynrêd* von *Cênrêd*” (Först. 382). A második tő viszont csak a *râdi* tővel azonosítható (osz. *râd*, ófn. *rât*, asz. *raed* „consilium”, vö. Först. 1203). A *Conrad* ~ *Konrad* — vagy a kfn. véghangzó exploziva-elzöngéttelenség eredményeképpen *Conrat* ~ *Konrat* — igen gyakori német nyelvterületen a VIII. századtól kezdve s számos változata van (vö. Först. 373—74 és HC. 313). A név hazai okleveleinkben is az egyik leggazdagabban képviselt személynév s igen sok változatával lehet találkozni. Meg kell jegyezni, hogy kezdőbetűje az esetek túlnyomó többségében *c*, a *k*-val kezdődő helyesírási variánsok szinte elenyészően ritkák.

A teljesen szabályos *Conrad*, amelyet kiindulópontnak veszünk, 1172-től kezdve követhető nyomon, „*Conradus... regis ioubagio*” (E. I, 605), s még huszonhét-szer fordul elő a XV. század végéig, egy kivétellel mindig latinosított formában, legtöbbször ragozva. Az egyetlen *-us* nélküli adat véghangzója is *-d* (a közvetlen átvétel esetében szabályosnak tekintendő *-t* helyett), úgyhogy azt a tanulságot lehet leszűrni, hogy a név minden bizonnyal egyh. lat. közvetítéssel került hozzánk.

A ófn.—kfn. $o > oa > ua > uo > u$ fejlődés eredménye a *Cunrad* ~ *Cunrat* változat, amelyet a német királyok elég gyakran használtak. Okleveleinkben ezzel egyetlen esetben találkozunk: 1214: *Cunradus* (W. VI, 224).

Asszimilációs fejlődés jelentkezik a *Corrad* változatban, melynek van egy redukált alfaja is, a *Corad*. Az asszimilációs folyamat lejátszódhatott a kfn.-ben is, bár kétségtelen, hogy a leggyakoribb az itáliai oklevelekben, úgyhogy inkább olasz fejleményt láthatunk benne. A *Corradra* tíz példát tudunk felhozni a XIII. századból, melyek közül csak az első (1211-ből, E. X, 505) szerepel latinos végződés nélkül. A redukált alakra vonatkozóan egy 1465-ös oklevelet idézhetünk: *Coradi* (E. VIII, 528).

Egy másik változat-csoport úgy jött létre, hogy a második töbe — valószínűleg távasszimilációs hatás következtében — anorganikus -r- csúszott be. Ez a *Conrard* alak (FÖRSTEMANN is idézi, vö. Först. 374) nálunk tizennégyszer fordul elő, első ízben 1263-ban: „*Conrardus de Ouvar*” (W. VIII, 33) s ettől kezdve folyamatosan a XV. század elejéig. Ennek a változatnak másodlagos disszimiláción alapuló módosulása a *Conrald* név, amelyre viszont egyetlen egy példát tudunk csak felhozni: „*comes Conraldus de Gug*” (E. II, 317).

A *Corrad*, illetve *Corad* és a *Conrard* típus keveredik abban a változatban, amely a leggyakoribb alakja a névnek okleveleinkben: a *Corrard(us)*-ban. A *Corrard(us)* név 1250-től kezdve a XIV. század közepéig ötvenhét-szer fordul elő, a redukált *Corard(us)* változat pedig ugyanebben az időszakban hetvenhatszor. Helyesírási tekintetben az említetteken kívül két eltérő adatot kell megemlítenünk. Az egyik az 1290—1301-ből származó *Chorrardus* (W. X, 289), a másik egy 1312-es okl. részlete: „*Boda filius Korardy*” (Z. I, 136).

Az $nr > rr > r$ asszimilációs folyamaton és a második szótag anorganikus *r* hangjának disszimilációján alapul a *Corraldus* variáns (első előfordulása 1247-ben, W. VII, 172), amely a XIII. században nyolcszor szerepel s ennek redukált változata, a *Coraldus* (1253-től kezdve ötször ugyanezen idő alatt). Ennél a csoportnál egy adat érdemel külön említést: 1239: „*Curraldus filius Mychani*” (W. II, 57), mint a fentebb említett ófn.—kfn. $o > u$ fejlődés egyetlen példája a változatok között.

Ugyancsak disszimilációs folyamaton alapul — amelyhez utólag járul az ellentétes hatás — a *Corlardus* illetve a *Corlaldus* változat. Az előbbire két példát lehet felhozni, mindkettőt 1290 és 1301 között: „*Magister Corlardus*” (W. X, 293 és 319). Az utóbbit egyetlen adat képviseli: 1249/1260: *Corlaldus pristaldus* (W. VII, 213). Azt a kérdést, vajon azok a hasonulási illetve elhasonulási folyamatok, amelyek e változatok kialakulásához vezettek, német nyelvterületen zajlottak-e le, vagy a név fejlődésének az átvétel után bekövetkezett fejleményei-e, nem lehet eldönteni. Mégis az a tény, hogy sem FÖRSTEMANN, sem pedig HEINTZE—CASCORBI nem sorol fel hasonló alakulatokat, arra enged inkább következtetni, hogy hazai folyamatról van szó.

Csaknem bizonyos viszont, hogy magyar nyelvi jelenséggel állunk szemben akkor, amikor az előbb említett változatok egyikének továbbfejlődésével találkozunk a következő adatokban: 1268: „*Corladus de Arcay*”

(W. VIII, 146), 1261: „Corlat . . . de genere Raad” (E. II, 312) s ehhez járul még három adat a XV. század derekáról „Georgius Korlath” (Sz. II, 314, 368 és 468). De ide sorolnók az OklSz. egyik adatát is: 1522: „Bartholomeus Korlaat”, s ezzel az OklSz. *korlát* cikkének megkérdőjelezett *Conradus*-azonosítását kérdőjel nélkül fogadnók el. Az első fejlődési fázist az időrendben második helyen következő *Corladus* alak mutatja. Ez ugyanis nyilvánvalóan a *Corlaldus*ból keletkezett, a -d- előtt álló -l- eliziójának s ezzel egyidejűen az -a- megnyúlásának útján. A *Korlath* egy **Korlalt* alakból származhat, vagyis az -us nélküli, a kfn. véghangzó-törvénynek megfelelően alakult változatból. (A rövid magánhangzó + *ld* ~ *lt* > hosszú magánhangzó + *d* ~ *t* fejlődésre germ. eredetű személynéveknél vö. *Oswald* > *Osvad* ~ *Osváth*, *Ombold* > *Ombód* stb.).

Anorganikus hangok becsúsztatása jellemzi azt a néhány adatot, amelyek kívül esnek a név eddig említett változatainak csoportjain. A két fő közé becsúsztott -d- a sajátossága az 1449-ből származó *Kondrad* személynévnek (Sz. II, 444). A *kond-* szótag kialakulásában lehet regresszív asszimilációs hatást keresni, valószínűbb azonban, hogy az anorganikus -d-ben jellegzetesen felnémet nyelvjárási sajátságot láthatunk: az -an vagy -on szótag végén fellépő, előzmény nélküli -d nem ritka a felnémet dialektusokban (vö. -ran > -rand, -man > -mand). A *Kondrad* -d-jével szemben -n- becsúsztatását lehet megfigyelni az 1258-as *Corrandus* adat (W. VIII, 314) második szótagjában. A kiindulópont itt a *Conrad* lehetett s a -rad > -rand az első fő véghangzójának hatására következhetett be. Ezt követte az -nr- > -rr- asszimiláció. Nem szabad ugyan megfedkezni arról az eshetőségről sem, hogy a *Corrandus* egy a *cōnja* vagy *cuni* tövön s *randu* tövön (őfn. *rant*, óé. *rönd* „szegély”) alapuló összetételt őrzött meg. Ez ellen azonban jelentéstani nehézségek mellett az is szól, hogy FÖRSTEMANN ilyen személynévet nem ismer.

Cornolt

1222: „Cornolt de villa Dagū” (E. I, 657). Feltétlenül germ. eredetű személynév, konkrét származtatása azonban nem világos. A nehézséget a feltehető összetétel első tagja, a *corn-* okozza. Ezt ugyanis semmilyen ismert személynévalkotó tövel nem lehet összefüggésbe hozni. (Az ilyen lehetőségek, mint < *hurna* (gót *haur̥n*, őfn. *horn* „kürt”) hangtani okoknál fogva, a < *korn* „fruchtkorn, getreidekorn” jelentéstani okoknál fogva nem jöhet számításba.) Az -olt elem viszont a hasonló helyzetben rendkívül termékeny *vald* (gót *valdan* „regnare”) tövel azonos. Adatunkat a *Corsolt* névvel tudjuk egy sorba venni s a tisztázatlan germ. személynévek közé lehet egyelőre beilleszteni.

Cothob

1237—1240: *Cothob* (E. I, 778). Ez az adat közvetlen kapcsolatban van a *Chotober* névvel s töve, a *Coth(o)* nyilvánvalóan a *guda* ill. *gōda* töre vezethető vissza. A véghangzó -b viszont valamely b- kezdetű második tőnek a maradványa (*bald*, *bert* stb.). Morfológiai tekintetben nem egyéb a név, mint az ún. „kéttövű kurtítás” egy példája, amely a konkrét esetben a

$godo + b > godb$ fejlődés útján az úfn. $Gob \sim Göb$ családneveket eredményezte (vö. HC. 228). Külön címszóként azért szerepeltetjük, mert több-fajta összetételből is származhat. Az első töre vonatkozóan l. a **C(h)ot**, **Chotina** és **Chotober** cikkekben mondottakat.

Cumpurd

1211: *Cumpurd* (E. X, 508), 1243: *Cumpurd* (E. X, 520). Ezt a két adatot egyrésről a *Compold* változatok sorába lehetne beosztani, hiszen az *-l-* > *-r-*re van példa (*Gottschall* > *Kocsárd* stb.). Ugyanakkor azonban az is lehetséges — s ez a valószínűbb —, hogy egy másik germ. személy-név átvételéről van szó. Ez a kfn. *Cumpert*, melynek második töve az ismert germ. *berhta* tő. A magyar adatok második szótagbeli *-u-*jában asszimilációs jelenséget figyelhetünk meg.

Cunch

Ugyancsak a *cuni* összetételeinek kurtítását, s ezzel egyidejűen germ. képzővel történő kicsinyítést mutatják a következő adatok: 1001: *Cuntio* (E. I, 589), 1268 k.: *Cunch* (Z. I, 17). Az átvétel alapjául szolgáló deminutivum teljes alakjában *C(h)unizo* (*C(h)uni* + *zo*, vö. Först. 1669). Ebből fejlődött elizió útján a *C(h)unzo*, majd véghangzó-redukcióval a *C(h)unze* illetve a *C(h)unz* alak. Adataink a legutolsó változatot képviselik, a *Cun-tius* ennek is latinositott formáját. Igen érdekes azonban, hogy okleveleinkben egy alkalommal a teljes germ. alakkal is találkozunk: 1263/1273: *Kunnizzani* (E. II, 322). Ez a dativus egy **Kunnizza* nominativusra enged következtetni, amely pontos megfelelője a *C(h)unizonak*, azzal a különbséggel, hogy a véghangzó rövid -o helyén a szokásos -a áll.

A germ. $z + l$ kicsinyítő-képző bokr mutatkozik az idézett 1268 k. okl. egy másik adatában, a *Chuncil* névben (Z. I, 17).

Végül pedig két XIV. századi adat egészíti ki az egész névcsoportot: 1338: „*Kunchlinum* diaconum nostri” (Sz. I, 153), 1348: „*Kunchlino* presbytero” (Z. II, 333). Itt a $z + l$ képző-bokor további bővülésével állunk szemben, a $z + l + n$ kicsinyítő képző-bokorral. Magyar vonatkozásban az elmondottakhoz nincs mit hozzátenni, csupán annyit kell megemlíteni, hogy a *Chuncil* illetve a *Kunchlin(us)* első szótagbeli *-u-*jának olvasása minden valószínűség szerint *y*, tekintettel arra, hogy a következő szótag *-i-*jének hatására ez az *-u-* a kfn.-ben már umlautosodott.

Cuneh l. Cunou

Cunei l. Cunou

Cunes l. Cunou

Cunou

1211: *Cunou* (E. X, 510). Nem látszik kétségesnek, hogy a Tihanyi Összeírásnak ez az adata a germ. *cuni* tő (gót *kuni*, ófn. *chunni*, óé. *kyn*, „genus”) valamely összetételének kurtításából származik. A kurtítás be-következhett már az átadó nyelvben, de átvétel utáni fejlemény is lehet. Az előbbi esetben adatunk alapja az ófn. és kfn. korszakban egyaránt igen

gyakori *Cuno* ~ *Chuno* ~ *Kuno* kicsinyített személynév, véghangzó diftongusa nem egyéb, mint a magyarban ismeretlen szóvégi rövid -o továbbfejlődése s a germ. kicsinyítő képzőnek magyar felel meg. Az utóbbi esetben viszont a *Cunou* előzménye bármely *Cun-* kezdetű germ. személynév lehet (pl. *Cunbert*, *Cunhart*, *Cunrich* stb.) s a csonka tőhöz germ. előzmény nélkül járult a magyar kicsinyítő képző.

A germ. *cuni* többől származik — a *Cunou*val csaknem teljesen analóg módon — középkori okleveleink egy másik személynéve is, amelyet eléggé gazdag sorozat képvisel a XI. századtól kezdve. 1086 után: *Cuna* (E. VIII, 270), ugyanebben az okl.-ben: *Kuna* (E. VIII, 271), 1131: *Cuna* (E. VIII, 272), 1237: *Chuna* (Oklsz.), 1244: *Chvna* (Oklsz.). Az Oklsz. az általa felsorolt adatokat a *csúnya* „rudis, incompositus, opicus, turpis” közszó tulajdonnévi használatának minősíti ugyan, az EtSz. azonban megjegyzi — s a megjegyzésbe beleérti a MNy. XI, 329 alatt közölt XIV. századi női neveket is —, hogy nem tudja eldönteni, vajon az idézett tulajdonnevek valóban a közszóval hozhatók-e összefüggésbe. A kérdés eldöntése szempontjából két mozzanatot tartunk lényegesnek. Az egyik az idézett 1086 utáni okl. *Cuna* ~ *Kuna* változataiból következik: a *c* ~ *k* ortografikus megfelelés alapján minden kétséget kizáróan kiderül az, hogy a név *k* hanggal kezdődik. A másik pedig az, hogy *ch*-val kezdődő adatok azért tartoznak bele a *Cuna* ~ *Kuna* nevekkkel induló sorba, mert az ugyanebből a többől származó más deminutivumok a XIII. században általában ezt a sajátosságot mutatják s egyébként is, mint fentebb már jeleztük, a kfn. helyesírás is egyformán használja az idetartozó személynéveknél szókezdeten a *c*-t, a *k*-t és a *ch*-t. A véghangzó -a-ra vonatkozóan a *Cunou* -ou-jával kapcsolatban mondottak érvényesek, az -a funkciója egyértelmű, származtatására viszont mindkét említett lehetőség alkalmazható.

A MNy.-ben idézett női nevekből a tő egyik leggyakrabban használt nőnemű deminutivumát keressük, a *C(h)una* nevet (vö. Först. 378).

Ugyancsak a germ. *cuni* tőn alapuló személynévek magyar kicsinyítő képzővel ellátott csonkját őrizte meg három adat a XI–XIII. századból. 1086 után: *Kuney* (E. VIII, 271), 1131: *Cunei* (ugyanaz a személy, mint az előbbi okl.-ben, E. VIII, 272). 1211: *Cuneh* (E. X, 512). A szókezdő *c*-hangértéke szempontjából itt is perdöntő a két változat, a *Cunei* mellett a *Kuney*. A Tihanyi Összeírásból idézett név -eh eleme viszont a képző alakváltozatára példa (vö. ezzel kapcsolatban a *böht* ~ *böjt*, *Buhtus* ~ *Beythes* párokat).

Ide sorsoljuk végül egy 1135-ös okl. *Cunes* adatát is (E. VIII, 273), melynél egy negyedik fajta magyar kicsinyítő képző járult a kurtított germ. személynévhez.

Cunold

1259/1361: *Gunolth* de Holpar (W. VII, 368). A név a *cuni* és a *vald* (gót *valdan* „regnare”) tövek összetétele, bár az is lehetséges, hogy az első tőben a germ. *cônja* tövet kereshetjük. Közvetlen előzménye a *Cunuald* > *Cunold* alak lehetett, melynek véghangzó explozivája zöngétlenné vált. A szókezdő *g* éppúgy lehet felnémet nyelvjárási sajátosság, mint

ahogy analógias hatás következménye (ti. a *gundi* többől képzett nevek hatása). A zöngétlen véghangzó alapján közvetlen átvételre következtethetünk a kfn.-ből.

Cusula

1086 után: *Cusula* (E. VIII, 269). A nélkül, hogy kétségbe vonható volna más származtatási kísérlet, feltételezhető az is, hogy a név germ. eredetű. A germ. származtatásra viszont négy lehetőség nyílik. 1. A *Cusula* összevethető a germanisztikai szempontból tisztázatlan **cusi* tövel, amelyet a *Cuso* személynév őrzött meg (vö. Först. 383). Ebből fejlődhetett másodlagos kicsinyítéssel egy ófn. **Cusulo* ~ **Cusilo* alak, melynek a *Cusula* egyenes átvétele lehet, a szokványos véghangzó -o > -a változással. 2. A *gauta* tő (vö. *Gaut*, *Gautra*, *Geát*, a gótok mítikus ősapja) származékai között sorolja fel FÖRSTEMANN a *Causulu* változatot (Först. 612). Az -au- > -ou- > -u- fejlődés ófn.—kfn. relációban nem rendkívüli, sőt éppen a *gaut* tőnél is kimutatható (pl. *Gautlindis* > *Gozlint* > *Gutzelinda*). A *Causulu* esetében a második szótag -u-ja ezt a fejlődést még inkább valószínűsíti. 3. Az előbb említett *Cuso* név mellett FÖRSTEMANN egy *Guso* adatot is számontart. Ez sem egészen világos germanisztikai tekintetben — lehet, hogy a *gauta* csoportozathoz tartozik. Adatunk szempontjából ez nem döntő kérdés, hiszen ha feltételezzük is, hogy a *Guso* a kiindulópont, a további fejlődés nyilván úgy zajolhatott le, mint ahogy a *Cuso* esetében körvonalaztuk. 4. Az -u- hangértékét az eddigiek során u-nak vettük. Nem kétséges azonban, hogy az oklevél korát tekintve az -u-nak y hangértéket is lehet tulajdonítani. Ekkor viszont a *Cusula* < *Gisilo* származás válik valószínűvé, vagyis a név alapja a *gis* ~ *gisil* (vö. óé. *gisli* „pfeil, stral, stab”, ugyanakkor azonban személyre vonatkoztatva „obses” illetve „zeuge, beamter”) tő. Ehhez járul az -o vagy -a képző. (Az utóbbival kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy FÖRSTEMANN kétségen kívül hímnemű -a végződésű adatot is közöl.) Egyébként a *Gisilo* > *Cusula* fejlődésre vonatkozóan is a *Cusoval* kapcsolatban mondottak érvényesek. A 3. és 4. alatt ismertetett feltevéshez annyit kell még hozzátenni — s ez hallgatólagosan a 2.-re is áll — hogy a szókezdő g > k felnémet fejlemény.

Cziglyn

1449: Anthonii *Cziglyn* (Sz. II, 445). A név minden kétséget kizáróan a *sigu* tő kicsinyített származékának, a *Sigolin* > *Siglin* névnek az átvétele. A szókezdő affrikátára vonatkozóan l. a *C(h)ybak*kal kapcsolatban mondottakat.

Czyller

1471: Johanne *Czyller* (H. I, 368), 1472: Johanne *Czyller* és Elia *Czyller* (H. I, 374). Ez a német családnév — amely úfn.-ben egyébként *Zieler* és *Ziller* alakban fordul elő — foglalkozásnévből származik. Eredeti jelentése: „geschworener Zeiger heim Scheibenschieszen” (HC. 530).

Daan

1427: *Daan* vayvodam (kétszer, Sz. II, 253). Tekintettel arra, hogy a szóbanforgó személy a havasalföldi vajda, minden bizonnyal román eredetű névről van szó. Mindazonáltal nem lehetetlen, hogy a *Daan* mégis germ. eredetű s a *dana* tövel azonosítható, amely a dán népvétet őrizte meg. Ehhez még csupán azt a megjegyzést lehet fűzni, hogy a *dana* tő a IX. századtól kezdve meglehetősen termékeny s mind összetételekben, mind pedig önmagában, kurtítás eredményeképpen, gyakran fordul elő személynévekben vagy személynévként (vö. Först. 400—402).

Dabouch

1403: „... filiorum Ladislai filii *Dabouch* de Chemernye...” (Sz. II, 31). Bizonytalan eredetű névnek látszik, de össze lehet vetni a germ. *dab* tövel (gót. *gadaban*, asz. *dafan* „convenire”, gót *gadôbs* „conveniens”). FÖRSTEMANN ebből a töből származtatja a *Dabo* ~ *Tabo*, *Dabicho* személynéveket. A *Dabo* > *Dabouch* összefüggésnek nincs hangtani akadály, a véghangzó rövid -o megnyúlásáról van szó, amelyhez még egy magyar kicsinyítő képző járulhatott.

Dacho(u)

1365: „*Dachou* filius Petri de Bothfalua” (háromszor, Sz. I, 343—344), 1405: „*Demetrius dictus Dachow*” (OkISz.), 1416: „*Nicolaum dictum Dacho* (OkISz.), 1449/1756: „*Georgius Dacho* de Eur” (Sz. II, 425). Az EtSz. az OkISz.-hoz hasonlóan a nevet *Dacsónak* olvassa s eredetét tisztázatlannak tartja (CzF. magyarázata, amely szerint a *Dániel* < *Daniel* becéző származékáról volna szó, nem látszik kielégítőnek). A *Dacsó* nevet mi sem tudjuk megmagyarázni. Fel lehet azonban vetni a kérdést, vajon az idézett adatok olvasása valóban *Dacsó*-e? A -ch- hangértéke nem szükségképpen *tš*, feltétlenül lehet *ts* is, vagy esetleg *h*. (Az adatok korát tekintve az előbbi látszik valószínűbbnek.) Ha a két lehetőség bármelyikét tételezzük is fel, a nevet germ. eredetűnek tarthatjuk. A -ch- nak *ts* hangértéket tulajdonítva, vagyis a nevet *datso(u)*-nak olvasva adataink összevethetők a kfn. *Datze* ~ *Datz* személynévvél. A kfn. név a germ. *dâdi* (gót *dêds*, ófn. *tât* „opus, facinus”) tő származéka, mely a tövön alapuló személynévek kurtítás és -z kicsinyítő képzővel való ellátása útján jött létre. Feltevéssünk értelmében a kfn. deminutivumhoz járulhatott hozzá a magyar *ou* ~ *o*: kicsinyítő képző. E származtatás mellett azonban figyelembe kell venni azt a tényt is, hogy a germ. *dâdi* tő gyakran összefolyik a *daga* tövel (közeg. *dag* „dies”), melynek kicsinyített származékai között ilyen nevek szerepelnek, mint *Dagizo* ~ *Tagizo* (vö. Först. 392 és HC. 166). A *Dagizo* ~ *Tagizoból* le lehet vezetni *Dagzo* ~ *Tagzon* keresztül egy *Dazzo* ~ *Tazzo* alakot, mely a *Dacho(u)* közvetlen előzménye lehetett.

Fentebb megjegyeztük, hogy a -ch-nak a hangértéke lehetett *h* is. Ebben az esetben a *Dacho(u)* olvasása *dahou* vagy *daho*: volna. Ezt a nevet viszont a *daga* töből származó ófn.—kfn. deminutivummal, a *Dahoval* lehet egyeztetni. (Az ófn. személynév származása: *Dago* ~ *Tago* > *Dacco*

~ *Tako* > *Daho* (vö. Först. 391.) A magyar adatok véghangzó diftongusában vagy hosszú -o-jában a szokásos fejlődést lehet látni.

Damana

1264: „comitem Ivankam, filium *Damana*” (E. II, 329). A név származtatására több — egyébként nem meggyőző — lehetőség nyílik. Lehet benne *Damianus*-származékot látni, de a *Domokossal* való összefüggés sem utasítható teljesen el. Germ. vonatkozásban a *Thancman* személynévre lehetne gondolni, mint a *Damana* előzményére. A *Thancman* a *thanc* tő (ófn. *dankjan* „cogitare”) és a *man(n)a* tő (*man* „vir”) összetétele s a német oklevelekben a XI. századtól kezdve fordul elő (vö. Först. 1404). A *Thancman*ból asszimiláció útján fejlődött a *Thamann* ~ *Damman* alak. A *Damana* a zöngés változat átvétele lehet, véghangzója, az -a, magyar kicsinyítő képző.

Danch l. Donk

Ded(a)

Elégé gazdagon képviselt s több változatban előforduló név XII—XIII. századi okleveleinkben. 1111: *Deda*, nyitrai comes (FEJÉRPATAKY, Kálmán kir. okl. 43), 1116—31: *Deda* abbas (E. I, 595), 1146: *Deda* (E. I, 598), 1236/1239: „Dicti Modoros *Dedfia* uinitoris” (OklSz.). Nyilván ugyanide vehető a Tihanyi Összeírás egyik személynéve: *Dedus* (E. X, 513), illetve a Vár. Reg. 367 §-ának adata: „... iobagionibus... Zadur, Petro, *Dedo*...”. Az EtSz. egy 1198-as okl.-ból idézett *Ded* alakot tekinti az alapalaknak s „ó-magyar *Déd* személynév”-ről beszél, megjegyzi azonban, hogy a „felsorolt magy. *Déd*-nevű személyek közt lehet szláv eredetű ember is, s így egyiknek-másiknak a neve is eredetileg szláv is lehet”. Formális tekintetben az EtSz. megállapításai feltétlenül megállják a helyüket: nem látszik kétségesnek, hogy a *Deda* és a *Dedus* összefügg a *Deddel*, mégpedig oly módon, hogy a két előbbi az utóbbinak kicsinyített származéka. Ugyanakkor azonban nem feltétlenül bizonyos, hogy a név eredete az idézett módon tisztázott-e? Különösen akkor nem, ha a már felsorolt adatokon kívül a következő sort is tekintetbe vesszük: 1225: „*Detha*, filium Corneli comitis” (E. I, 672), 1250: „*Deta* et Gregorius filii Corneli” (E. II, 300), 1251: *Deta* (E. VIII, 291), 1354: „*Detha*, filium Corneli comitis” (E. II, 413). A *Det(h)a* névben ugyanis a *Ded* csoport újabb variánsát láthatjuk, a *d* ~ *t*-re pedig hasonló helyzetben magyar illetve szláv hangtörténeti szempontból nehéz magyarázatot adni. Ha azonban germ. származtatással próbálkozunk meg, akkor ez a nehézség megoldódik, de a többi változatok is egyszerűen magyarázhatók. Adataink őseül az ófn.—kfn. *Dedo* deminutivumot tételezzük fel, amelynek gyakori a *Deto* változata is. A *Dedo* alapja a germ. *dâdi* tő (vö. a **Dacho(u)** cikkel), mely a korai kfn.-től kezdve az umlautosodás eredményeként az első szótagban magasabb nyelvállású magánhangzóval szerepel. A *d* ~ *t* olyan felnémet sajátosság, amely a XII—XIII. században már igen széles területen elterjedt. A *Dedo* ~ *Deto* további fejlődése számos más példa analógiájára történt: a rövid véghangzó -o lekopása illetve magyar kicsinyítő képzőkkel való

helyettesítése gyakori, elég ezzel kapcsolatban a *Boda* és a *Bodus* névnek a *Boddal* való kapcsolatára utalni (l. a **Bod(o)** cikket).

A teljesség kedvéért meg lehet még a *Ded* ~ *Deda* ~ *Dedus* csoportra vonatkozóan említeni azt a lehetőséget, hogy esetleg a *Dedalus* név kurtításán is alapulhat. (A fentebb jelzett szlávból való származtatásra vonatkozóan l. MELICH, SzJsz. I/2, 110.) A *Det(h)a* ellenben valamely kéttővűként átvett germ. személynév — akár *dādi*-, akár *theuda*- származék — nálunk bekövetkezett csonkítása és másodlagos kicsinyítése is lehet.

Dedus l. Ded(a)

Deg

1237—1240: *Deg* (E. I, 777). Nagyon valószínű, hogy a *dög* közszó tulajdonnévi használatáról van szó (vö. erre vonatkozóan PAIS: MNy. XVIII, 95 és EtSz.). Meg kell azonban említeni azt az eshetőséget is, hogy a germ. *daga* tő (közg. *dag* „dies”) valamelyik személynévi összetételének kurtításos kicsinyítésével állunk szemben. Egyes ófn. nyelvjárásokban ugyanis **dagi* tövet kell feltételeznünk, mert az *-a*- palatalizációja másféppen nem magyarázható. Az utóbbira viszont FÖRSTEMANN hoz fel példákat (vö. Först. 391), nem beszélve arról, hogy az úfn. korszakban a *Deck*, *Deege*, *Deg*, *Dege* családnév nem ritka (vö. HC. 166).

Nyilvánvaló, hogy az 1086 utáni *Deged* adat (E. VIII, 269) idetartozik, éppúgy mint a Vár, Reg. *Degus* neve (24 §). Az *-ed* illetve az *-us* elem mindenképpen magyar kicsinyítő képző, vagyis ez a két név feltétlenül a *Deg* magyar származéka, függetlenül attól, hogy a képző nélküli nevet honnan származtatjuk.

Deged l. Deg

Degus l. Deg

Depre(c)ht(us)

1291: „*Deprecht* filius Kunt, villicus Posoniensis” (W. X, 14), 1302/1324: „*Jacobus ... filius quondam comitis Deprehti, civis Posoniensis*” (E. II, 349). A *theuda* és a *berhta* tövek összetételével alkotott, ófn.- és kfn.-ben gyakori személynév. Legrégibb és teljes alakja *Theudobert*, Az idézett alakok jellegzetesen felnémet változatot őriztek meg, melynek kialakulása német forrásokban világosan nyomonkövethető, magyar szempontból azonban nincs jelentősége.

Detbor

Egyetlen adat van rá: 1300: „*Magister Detbor filius Detricy*” (W. X, 261). A név eredete nem egészen egyértelműen dönthető el, hiszen szlávból való származtatásra is lehet gondolni. Germ. összefüggésekben vizsgálva a kérdést, az első szótag azonnal tisztázható s a *theuda* töre vezethető vissza (vö. a **Det(h)mar(us)** és a **Detric(us)** cikkekkel). A második szótag magyarázata ellenben bizonyos nehézségekbe ütközik. FÖRSTEMANN számontart ugyan egy *bara* tövet (vö. Först. 391, 392), megjegyzi azonban róla,

hogy „als grundwort nicht sicher nachzuweisen” (Först. 246). Egy *theuda*+*bara* összetétel jelentéstani szempontból kifogástalan volna, s a *Detbor*-o-ja felnémet nyelvjárási sajátosságokból magyarázható, viszont sem FÖRSTEMANN, sem pedig HEINTZE—CASCORBI nem ismer ilyen összetételt.

Det(h)a l. Ded(a)

Det(h)mar(us)

1211: *Ditmar* (a fogalmazványban *Detmar*, E. X, 508), 1230: *Dethmarus* (W. VI, 307), 1270: „*Dethmarus nobilis de Saag*” (W. VIII, 220), 1283/1353: „*Dethmar* fily Herchuk” (kétszer, Z. I, 53—54), 1296: *Dethmar* (W. X, 153), 1297/1400: „*Stephanus et Jacobus filii Dethmar*” (W. X, 179), 1348: „*Georgio filio Detrici fily Dethmar*” (Z. II, 332). Ez a név is a *theuda* tőn épül fel, második tagja azonban a *mâru* tő (gót (*vaila*-)*mêrs*, ófn. *mâri* „clarus”). A germ. **theuda* > ófn. *diot* ~ *deot* > kfn. *diet*, ebből főként délnémet nyelvterületen *dît* illetve *det*. Adataink ezt a nyelvjárási jellegű alakot mutatják.

Deth(y)linus

1329: *Dethylinus* castellanus (nyolcszor, általában casus obliquusban. Ugyanebben az okl.-ben ötször szerepel a *Dethlynus* változat, ugyancsak többnyire ragozottan, E. II, 367—68), 1330: *Dethylinus* (négyszer, E. II, 369), 1347: comes *Dothlynus* (E. II, 399). A név germ. eredetéhez nem fér kétség, ezen belül azonban több lehetőség nyílik. A problematikus maga a tő, hiszen a *-lin(us)* elem nem egyéb, mint a germ. *l* + *n* kicsinyítő képzőbokr. A *Deth(y)*- illetve *Doth*-tövet egyeztetjük a germ. *theuda* (gót. *thiuda*, ófn. *diot*, kfn. *diet* „gens”) tővel s ez a feltevés elegendő magyarázat mind a magasabb, mind az alacsonyabb nyelvállású változatra, hiszen az *-eu-* > *-eo-* > *-o-* ~ *-u-* vagy *-o-* szabályos ófn.—kfn. fejlődés. E mellett azonban nem lehet elvetni azt az eshetőséget sem, hogy a *Deth(y)*- ~ *Doth*- a *dâdi* töre vezethető vissza, bár ebben az esetben az alacsonyabb nyelvállású variáns magyarázata bonyolultabb s nem igen képzelhető el másként, mint rückumlautosodással. Magyar vonatkozásban az elmondottakhoz nincs hozzátenni való.

Detram

1324: „*Georgius filius Detrici fily Detram*” (Z. I, 256). Ha ezt az idézetet összevetjük a **Det(h)mar(us)** cikk 1348-as adatával, kiderül, hogy ott ugyanez a személy szerepel *Dethmar* néven, vagyis a két adat közül az egyik elírás lehet. Az látszik valószínűnek, hogy a *Detram* a téves, mint-hogy a *Dethmar* a *-th*-val is pontosan igazodik a szokott helyesírási alakjához. Ezzel szemben persze az is lehetséges, hogy az írnok a szokatlanabb *Detram* nevet egyszerűen a *Dethmar*tal azonosította. Ebben az esetben viszont foglalkozni kell a névvel, mert különálló egységet alkot. Első tagja ugyan az ismert *theuda* tő, második tagja ellenben a *hraban* tő (ófn. *hraban* „corvus”) haplológiával összevont alakja. Az eredeti germ. név

teljes alakjában *Theutramnus*, ebből fejlődött felnémetben a *Diotram*, majd a *Dietram* s végül adatunk maga, a *Detram* (vö. Först. 1437).

Detre(h) l. Detric(us)
Detrich(us) l. Detric(us)
Detric(us)

Igen gazdagon képviselt név a XII. századtól kezdve. Számos változatban fordul elő, amelyek közül a leggyakoribb a latinosított *Detricus*. A Tihanyi Összeírás ugyan egy *Detric* nevű jobbágyot említ (E. X, 504), ezután azonban száznál is több alkalommal találkozunk a *Detricus* alakokkal, legtöbbször *casus obliquus*-ban, utoljára 1465-ben (H. I, 312). Közvetlenül ide tartozik két adat, melyben a -c- helyett -ch- t találunk: 1268 k.: *Detricho* (Z. I, 17), 1282: *Detrichkuta* (W. XII, 375). Ugyancsak latinosított a *Ditricus* változat, de sokkal ritkább, mint a *Detricus*. Ennek is megvan a nem explozivára végződő variánsa: 1371: *Dythryhuagasa* (Oklsz.). Mindkét magánhangzó alacsonyabb nyelvállású a *Detreh* változatban, amely 1171 k.-tól kezdve követhető nyomon (E. VIII, 275), Vár. Reg.: *Detreh* (210 és 316 §§), 1250 k.: *Detreh* (Sz. I, 2). Utolsó adat 1469-ből: Blasio *Detreh* (H. I, 354). Ehhez csatlakozik a *Detre* változat, amely először a Vár. Reg.-ban fordul elő, igaz, hogy ott kettős *t*-vel, „pristaldo *Dettre*” (7 §). (Vö. ezzel szemben: 1312: *Detre* de Agcha (Z. I, 316), 1466: Egidius *Detre* (H. I, 318).)

A felsorolt változatok mellett egészen elszórtan találkozunk még más variánsokkal is. Ezek között ki kell emelni egy 1146-os okl. *Thidrich* adatát (E. I, 598), mert ez a név első okl.-beli előfordulása. Említésre méltó még egy 1306-ból származó adat is: „*Tederico* abbate monasterii Sancte Andree” (E. II, 589), bár magyar szempontból csak közvetett jelentősége van, mert egy római pápai okl.-ból származik.

Kétségtelen, hogy a különböző változatok végső fokon a *theuda* és a *ricja* (vö. gót *reiks* „könig”, gót *reiki*, óé. *rike*, ófn. *rihhi* „reich”) tövekből összetett germ. *Theudoric(us)* személynévre vezethetők vissza (Först. 1445). A felnémet hangfejlődés eredményeként a XII–XIII. században a névnek következő német változataival találkozunk: *Diteric* ~ *Ditricus* ~ *Dietric(h)* ~ *Tetrich* ~ *Thedric* ~ *Thidrich* ~ *Thederic* stb. Idézett legrégibb okl.-i adatunk tehát közvetlen átvétel s ugyanez vonatkozik a *Tedericus* változatra is. Feltehető, hogy közvetlen átvétel a *Detric(us)* és a *Ditric(us)* is, valamint a kettőnek réshangra végződő változata. A név azonban magyar hangfejlődés nyomait is mutatja, mégpedig a *Detreh* és az ebből származó *Detre* alakban. A *-ric(h)* szótag alacsonyabb nyelvállású változatára ugyanis nem találni példát a német forrásokban, nyilván jelentéstani okoknál fogva. A *Detreh* tehát magyar asszimilációs alakulat lehet, a következő fejlemény pedig a véghangzó -h lekopása útján jött létre.

Dettre l. Detric(us)
Deym

1327/1360: „*Deym* filius Endus” (Sz. I, 57). Esetleg összefügghet a *theuda* töre épülő germ. személynevek valamelyikének kéttövű kurtításával. Teljes névként természetesen csupán olyanok jönnek számításba, amelyek-

nek második töve *m*-mel kezdődik, tehát a *Thietman*, *Thietmod*, *Thietmund* vagy a *Thietmar* nevek valamelyike. Ezekből származnak a FÖRSTEMANN és HEINTZE—CASCORBI által számontartott deminutivumok: *Thimo* ~ *Dimo*, *Themo* ~ *Demo*, *Dehm* (vö. Först. 1455 és HC. 480).

Deyz

1344/1344: „Johannes filius *Deyz*” (Sz. I, 175). A név germ. származtatására két lehetőség is nyílik. Lehet a *theuda* többől összetett germ. személynévek valamelyikének kurtítása s másodlagos kicsinyítése a *-z*-kicsinyítő képzővel. A kiindulópont ez esetben a *Theuza* alak volna, ennek fejleményei a későbbi *Teitze* ~ *Deitz* ~ *Deiss* változatok. A másik lehetőség viszont az, hogy *dagas*-származékkal állunk szemben. Az előzmény ebben az esetben a *Tagizo* ~ *Dagizo* deminutivum volna, ebből fejlődött a *Tayso* ~ *Dayso* alakon keresztül a *Teitz* ~ *Deitz* vagy a *Deiss* (vö. erre vonatkozóan HC. 480). Az említetteken kívül figyelembe kell venni egy harmadik eshetőséget is: a *Matthias* névnek — hangsúlyozási okoknál fogva — már a kfn.-ben vannak ilyen deminutivumai: *Deis* ~ *T(h)eis* (vö. HC. 343). Arra is gondolhatunk, hogy a *Deyz* ezen alapul.

D(h)enk

1337: *Denck* de Laz (Z. I, 516), 1362: „Johannis filii *Dhenk* de Laaz” (Sz. I, 323), 1375: „Cozme filii *Denk*” (Sz. I, 426). Kérdéses, mennyiben tartozik ide az a személynév-csoport, amelynek több változatát elsőnek a Tihanyi Összeírás őrizte meg. 1211: *Tenc* (fogalmazványban *Tencu*, E. X, 512), *Tenke* (kétszer, E. X, 505 és 510), *Thenki* (E. X, 510), *Thencu* (fogalmazványban *Tencu*, E. X, 508) és *Tencus* (E. X, 504). A továbbiak során csak az utolsó változattal találkozunk: 1302: „Johannes filius *Tenkus*” (háromszor, Z. I, 106—107), 1305: „Johannes filio *Tenkus*” (kétszer, Z. I, 110—111), ugyanígy még háromszor 1306 és 1336 között, mindig ugyanerre a személyre vonatkozóan (Z. I, 113, 154 és 489). 1327 és 1336 között szerepel ismét ugyanerre a személyre vonatkozóan négyszer a *Thenkus* helyesírási változat (Z. I, 298, 327 és 489).

A *D(h)enk* eredete nem látszik kétségesnek. A germ. *thanc* vagy *thancas* tő (vö. gót *Pagks*, ófn.—kfn. *danc* „geist, gedanke”) umlautos fejleményét kereshetjük benne, mégpedig valószínűleg az ófn.—kfn. kurtításos deminutivum, a *Danco* ~ *Denco* > *Denke* ~ *Denk* átvételét (vö. Först. 1402 és HC. 478). A kérdés az, amint már fentebb jeleztük, mennyiben tartoznak ide a felsorolt *t*-vel kezdődő változatok? Hangtörténeti szempontból semmi akadálya sincs annak, hogy az ófn.—kfn.-beli helyzet alapján a két csoportot azonosnak vegyük, hiszen az említett sorral párhuzamosan ófn.—kfn.-ben létezett a *T(h)anco* ~ *T(h)enco* > *T(h)enke* ~ *T(h)enk* sor is. Ugyanakkor azonban arra is kell gondolnunk, hogy pl. a Tihanyi Összeírás vonatkozó adatai a *tönk* közszo személynévi használatát mutathatják. E mellett a *Tenke* környezete szól, másodikori előfordulása-kor: „... filii *Hecu*, *Tenke*, *Hede*...” (E. X, 510). A három nevet egyformán közszoí eredetűnek kell tartanunk s az *ék* után következő *tönk*, amelyet a *hegy* követ, jelentéstani oknál fogva igen valószínűvé teszi,

hogy ebben az esetben a *Tenkenek* semmi köze sincs a *Denk* ~ *T(h)enk* névhez, s ugyanez vonatkozhat a Tihanyi Összeírás többi említett adataira is. Az idézett XIV. századi adatok ezzel szemben kétségen kívül a *Denk* variánsai, lévén a jelölt személy ugyanaz. A közszoói származtatást ebben az esetben azért vetjük el, mert a *tönk*-nek nincs *dönk* variánsa. A *T(h)enkus* a *Denk*hez viszonyítva nem csupán német eredetű eltérést mutat, hanem magyar kicsinyítést is, az *-us* kicsinyítő képzőt. Ezt az bizonyítja, hogy a név casus obliquusban is *T(h)enkus* alakban szerepel, vagyis az *-us* valóban kicsinyítő képző és nem latin végződés.

Dithk

1289: „Benedicto, filio *Dithk*” (E. X, 542). A név feltevésünk szerint valamelyik *theuda*-összetétel első tövét tartalmazza s ehhez járul a magyar *-k* kicsinyítő képző. (Vö. hasonló jelenséggel a *Both* > *Bothk* esetében.)

Ditmar l. Det(h)mar(us)

Ditricus l. Detric(us)

Doch

1336: „*Doch*... de Bezdyd” (Z. I, 505). Abban az esetben, ha a szóvégi *-ch*-nak *k* vagy *ts* hangértéket tulajdonítunk, a nevet germ.-ból lehet származtatni. Alapja a *theuda* tö, amelyhez — valamely összetétel csonkjaként — *k* vagy *z* kicsinyítő képző járult (vö. a kfn.—úfn. *Dock(e)* ~ *Tock(e)* illetve a *Dautz* ~ *Dotz*-családnevekkel). Megjegyzendő, hogy éppen a *z* kicsinyítő késői kfn. fejlődésével kapcsolatban az a lehetőség sem mellőzhető teljes egészében, hogy a *-ch*-nak *tš* hangértéke volt, hiszen a *Dotsch* ~ *Dutsch* családnev is végső fokon egy *Theuzo* alakra vezethető vissza (vö. HC. 480).

Doman

1454: *Doman* (Sz. II, 529). Más lehetőségek mellett nem lehet figyelmen kívül hagyni a germ. származtatás eshetőségét sem. Ebben a tekintetben a *dōma* (gót *dōms*, óé. *dōmr*, ófn. *tuom* „iudicium, macht, ehre, würde”) és a *manā* „vir” tövekből összetett *Doman* személynév jöhet számitásba (vö. HC. 172).

Donk

1282: *Donk* (kétszer, Sz. I, 28), majd ettől kezdve tizenkétszer, mindig így, a XIV. század derekáig. Utolsó adat: 1347: *Donk* (Z. II, 252). A nevet többféleképpen lehet származtatni. Nem lehetetlen, hogy nem egyéb, mint a *Dominicus* > *Domokos* deminutivuma, amely kurtítás útján és a *-k* kicsinyítő képző hozzájárulásával jött létre. A **Domk* > *Donk* fejlődést szűkszerű asszimilációs hatásnak tulajdoníthatjuk. E mellett azonban lehetséges az is, hogy a *Donk* germ. eredetű, mégpedig a germ. *thanc* tövön épülő személynevek valamelyikének kurtításos kicsinyítése. FÖRSTEMANN idéz a *Danco* és a *Tanko* mellett egy *Donc(h)* adatot is, amely zártabb ma-

gánhangzójában délnémet nyelvjárási sajátosságot őrzött meg (vö. Först. 1402). A *Donk*nak a kfn. *Doncra* történő visszavezetése tehát minden nehézség nélkül elképzelhető.

Ezzel kapcsolatban kell megemlíteni, hogy a XIII. század végén felépő s a XVI. században is élő *Donch* ~ *Danch* személynevet is esetleg ide lehetne sorolni. A dolog természetesen a -ch hangértékén fordul meg. Bizonyos, hogy a -ch ts ejtése a valószínű, ez pedig annyit jelent, hogy feltehetően a *Domokos* másfajta kicsinyítéséről van csupán szó (vö. MELICH, MNy. X. 152). A -ch k hangértéke esetében viszont a *Donk*kal kapcsolatban elmondottak vonatkoznak a *Donch* ~ *Danch* névre is.

Donus

1211: *Donus* (E. X, 507). Egyéb feltevések mellett azt is meg lehet kockáztatni, hogy a név germ. eredetű. FÖRSTEMANN kimutat egy germ. *don* ~ *dōn* tövet (ófn. *done* „nervus”), amelynek kicsinyített származéka többek között a VIII. századtól kezdve előforduló *Dono* személynév (Först. 418). A *Donus* származhat ebből, mégpedig oly módon, hogy a véghangzó rövid -o lekopott s helyét a magyar -us kicsinyítő képző foglalta el.

Dothlynus l. Deth(y)linus

Dragh

1392: *Dragh* (Sz. I, 516), 1396: *Dragh* vayvoda (hatszor, Sz. I, 540—42). Nagyon valószínű, hogy a név szláv eredetű (vö. ó-egyh. szl. *dragb* „teuer, kostbar”, bolg. *drag* „lieb, angenehm”, szlov. *drâg* ua.). Emellett azonban gondolni lehet arra is, hogy a germ. *thrag* tö (vö. gót *thragjan* „laufen”, ósz. *thragu* „lauf”, *thrac* „kraft, tapferkeit”) húzódik meg a név mögött. Annál is inkább, mert az ófn.—kfn. korszakban nem ritka a *Drago* ~ *Draco* deminutivum, melyből a szóvégi rövid -o lekopásával egyenesen következhetnék a *Dragh* (vö. Först. 1461—62).

Duba

1181: *Duba* (E. VIII, 277). Női név, Lence leányának a neve. Össze lehet vetni a germ. (esetleg kelta?) *dub* tövel (vö. óé. *dubba* „schlagen”), melynek kicsinyített nőnemű személynévi származéka a *Duba* ~ *Duva* ~ *Tuba* név (Först. 431). Ugyanide sorolnók a Tihanyi Összeírás egyik adatát is: „... cum filiis suis ... *Duba*” (E. X, 508). Ez az előbbivel formai tekintetben teljesen egyező adat az idézett germ. tö megfelelő hímnevű változatának lehet az átvétele (*Dubo* ~ *Tubo*), a némethez viszonyítva nyílabb véghangzó a szóvégi rövid -o magyar továbbfejlődési lehetőségeinek egyike.

Duda

Az OklSz. egy adata tartozik ide, mely a *duda* címszó alatt szerepel: 1095: „Dolatores Gedesa *Duda* pagandi bodin”. A *duda* közszóval való azonosítás nem látszik megalapozottnak — ezt különben az OklSz. is megkérdőjelezi. MELICH a SzlJöv.-ban (I/2, 138) STARKra hivatkozva a *thuid*

tőből származtatva germ. eredetű csonkulatnak tartja, bár szláv összefüggéseket is elképzelhetőnek gondol. A germ.-ből történő származtatás kiegészítésére idézzük FÖRSTEMANN adatait, amelyek et a *theuda* tő másodlagosan kicsinyített csonkulatainak illusztrálására hoz fel: *Duda* (masc.), *Dudo*, *Tudo* (Först. 1411—12). Az *-iu-* > *-u-* különösebb problémát nem okozó német hangtörténeti kérdés, a magyar adat véghangzó *-a*-ja pedig az idézett példák alapján akár közvetlen átvétel is lehet, hacsak nem akarjuk a szokásos magyar fejleményt látni benne.

Dwthko

1449: *Dwthko* (Sz. II, 444). A kicsinyítő képzőre való tekintettel inkább szláv eredetre gondolhatunk, ugyanakkor azonban germ. összefüggéseket is lehet keresni a névben. Mégpedig a *theuda* tő deminutivumainak egyikéből indulhatunk ki, melyet FÖRSTEMANN a *Dudo* ~ *Duto* változatokban tart számon (vö. Först. 1412). Az eredeti tőnek számba jöhető fejleménye ezekben az alakokban a legeggyértelműbb. A *-ko* szótagban már most kereshetünk nem germ. kicsinyítő képzőt is, bár az is lehetséges, hogy a germ. *-iko* kicsinyítő képző-bokorral azonos, vagyos a *Dwthko* < kfn. *Dut(t)ke* ~ *Dut(t)ko* < ófn. *Theodicho*.

Dythryh l. Detric(us)

Eberhardus

Összesen csupán négy személy nevéként fordul elő okleveleinkben, mégis elég sok adat van rá. 1230: „*Euerardo cellerario Pelisiensi*” (E. I, 700), 1289: „*Eberhardus Comes Posoniensis*” (W. IV, 223), 1291: *Eberhardus* (W. X, 45), 1292: *Eberhardus* (W. X, 63), 1399: „*Eberhardi episcopi Zagrabiensis*” (H. I, 113) és ettől kezdve 1419-ig hússzor a zágrábi illetve váradi püspök nevéként, általában casus obliquusban, mindig egyforma helyesírással. Egy 1410-es okl.-ben tízszer szerepel „*Eberhardus, filius iunioris Temel de Sancto Georgio*” (E. III, 444—46) s ugyanebben az okl.-ben találkozunk egy eltérő változattal, az *Eberharth* adatban. A névhez magyar szempontból nincs sok hozzáfűzni való, mert a főtípus mellett két variáns, az *Euerardus* és az *Eberharth*, a kfn.-en belüli változat. Az *ebur* (ófn. *ebur*, kfn. *eber* „vaddisznó kanja, kandisznó”) és a *hardu* (gót *hardus*, ófn. *hart* „durus”) tövek összetétele s mint germ. személynév a VIII. századtól kezdve gyakori (vö. Först. 441—442). Az átvétel általában egyh. lat. közvetítéssel történhetett, az *-us* végződés előtti *-d-* tanúsága szerint. Az egyetlen nem latinositott adat viszont a kfn. véghangzó elzöngétlenülést mutatja, tehát minden valószínűség szerint közvetlen átvétel.

Eberweyn

1255 k.: *Eberweyn* (W. I, 126). Ez a név is az *ebur* tő származéka, második tagja azonban a *vini* tő (ófn., ósz. *wini* „barát”). A *vini* > *vin* magánhangzójának diftongizálódása — akárcsak a *Berweynus* esetében — bajor származásra mutat.

Ecche

1211: *Ecche* (E. X, 507). Az olvasástól függően háromféle germ. származtatás lehetősége áll fenn. Ha a *-cch-* hangértéke *kk*, akkor az *ag* tő (gót *agan* „sich fürchten”, ófn. *aki* „disciplina”, vagy óé. *egg*, ófn. *ekka* „schwertesschärfe”, vagy gót. *ahjan* „glauben”, vagy óé. *aka*, ósz. *acan* „agere”) valamelyik származékáról lehet szó. Elsősorban az *Egi* ~ *Ege* < *Agi* délnémet változata, vagy az *Eggio* ~ *Eckeo* < *Agio* jön számításba (vö. Först. 15—16). A *-cch-* hangértéke azonban lehet *ts* is. Ha ez így van, akkor az adatot a kfn. *Etze* ~ *Atz(e)* személynévvel lehet azonosítani, amely az ófn. *Azoból* származik. Az *Azo* viszont nem egyéb, mint az *atha* tőből (gót *atta* „pater”) képzett személynévek valamelyikének egytövű kurtítása, amelyhez a *-zo* kicsinyítő képző járult (vö. HC. 119). Az is lehetséges azonban, hogy a *-cch-* hangértéke *š*. Ebben az esetben viszont az *asca* tőre (ófn. *asc* „esche”) lehet gondolni, illetve az ebből képzett *Ascio* > *Escio* deminutivumra (vö. Först. 147). Ha viszont a *-cch-* hangértéke *tš* volt, akkor az látszik a legvalószínűbbnek, hogy adatunk az *ecs* ~ *öcs* „frater natu minor” közöszo kicsinyítőképzős személynévi származéka.

Egy 1293-as okl. *Eckh* adatát (Z. I, 80) is ide sorolhatjuk, de természetesen csak úgy, hogy itt a fentebb felsorolt lehetőségek közül csupán az első jön tekintetbe.

Eccul

1250 k.: *Eccul* (kétszer, Sz. I, 8). A név régi forrásainkban gyakran fordul elő összetételben, az *Ecilburg* hn.-ben. (*Ecilburgu* (Anonym.), *Eccylburg* (Bécsi KépKr.) *Echulburc* (Kézai).) Nem kétséges, hogy az *Eccul* — éppúgy, mint az idézett összetételek első tagja — a kfn. *Etzel* < ófn. *Ezzilo* < *Ettilo* < *Attela* ~ *Attila* < *Attala* személynév átvétele, mely az *atha* (gót *atta* „pater”) tő *-lo* ~ *-la* kicsinyítőképzős származéka. A *-cc-* hangértéke tehát *ts*.

Ugyanide tartozik egy 1086 utáni okl. *Ecilinus* adata is (E. VIII, 271). A különbség csupán annyi, hogy a tőhöz ebben az esetben a germ. *-lin* kicsinyítő képző-bokor járult, vagyis az *Athalin* deminutivum kfn. alakjával állunk szemben.

Eccyl l. Eccul
Echardus

1350: „fratrem *Echardum* sacerdotem” (Z. II, 413). Az eredeti germ. név az *Agihard*, mely az *ag* és a *hardu* tövekből tevődik össze. Ennek umlautos alakulata a *Ekkihard* ~ *Ekkehard* ~ *Ekhard* ~ *Echard* név (vö. Först. 20—21). A latin rag előtti zöngés zárhang arra mutat, hogy az átvétel egyh. latinon keresztül történhetett.

Echul l. Eccul
Ecil(inus) l. Eccul
Eckh l. Ecche

Edelin

1217: *Edelin* serviens (W. XI, 142). Az EtSz. ezt a nevet a szl. *Odolen* személynévből származtatja — igaz, hogy csak feltételesen. A magunk részéről inkább arra hajlunk, hogy SIMONYI magyarázatát fogadjuk el (vö. Nyr. XLIX, 90), bár bizonyos módosításokat tartunk szükségesnek. SIMONYI szerint az *Edelin* a német *Adalbert* deminutivuma. Ez ilyen konkrét módon nem bizonyítható. Igen valószínűnek látszik ellenben, hogy az *Edilin* alapja valóban ugyanaz az *athal* tő (őé. *adhall* „natura, indoles”, ófn. *adal* „genus, nobilitas”), amely többek között az *Adalbert* első tagja is. Természetes azonban, hogy az egytövű kurtítás alapja nemcsak az *Adalbert* lehetett, hanem szinte bármely, az *athalon* alapuló összetétel. A csonkhoz az *-(i)n* germ. kicsinyítő képző járult. Ily módon jött létre a legrégebb alakjában *Adalinként* kimutatható deminutivum, amely az umlautosodás eredményeképpen kereken a IX. századtól kezdve *Edelen* ~ *Edelin* ~ *Edilin* alakban is szerepel (vö. Först. 160).

Edemen

1293 k.: *Edemen* (Z. I, 83). Lehetséges, hogy a germ. *Adiman* személynév umlautosodott származéka. (Vö. az úfn. *Hedeman(n)* családnévvel.) E magyarázattal kapcsolatban az *atha* tő umlautosodása nem okoz nehézséget, a *man(n)a* „vir” tő ellenben nem szokott magasabb nyelvválású magánhangzóval előfordulni, legalábbis második tagként nem. Az első tagként szereplő *man* viszont nem egyszer tűnik fel *men* alakban, olyannyira, hogy a jelenség magyarázatára FÖRSTEMANN egy *men* (vö. őé. *men*, ófn. *menni*, ósz. *meni* „geschmeide”) tövet is feltételez (vö. Först. 1090). Ezt a lehetőséget adatunk esetében nem lehet teljesen elutasítani. E mellett utalni kell arra is, hogy az első tag esetleg a *hathu* tő (őé. *hödh*, ófn. *hadu* „pugna”) származékának is felfogható, míg a *-men* tag szempontjából a *magan* tövel (ófn. *magan* ~ *megin* „robur”) való összefüggésre is lehet gondolni, annál is inkább, mert az umlautosodás felnémet nyelvterületen itt már a VIII. század derekán bekövetkezett, ezt követte a *g* eliziója, majd a diftongus összevonása (vö. Först. 1071—82).

Edu(s)

1171 u.: *Edu* (E. VIII, 275), 1138/1329: *Edus* (E. I, 586). A két adat számos problémát vet fel. Először is azt, vajon van-e a kettő között összefüggés? Abban az esetben ugyanis, ha az *Edust* az *édes* közszóval azonosítjuk (s erre az 1138/1329-es okl.-nek *Keseru* neve jelentéstani szempontból is ad alapot), kérdésessé válik, hogy az *Edu* tekinthető-e az *éd* ~ *iz* főnévnek? Ha viszont az *Eduban* a germ. *ed* ~ *éd* tő (származása és jelentése tisztázatlan, vö. Först. 448), valamely személynévi összetételének kurtítását látjuk s feltételezzük, hogy az *Edo* deminutivum átvétele, melynek véghangzó rövid *-o*-ja tövégi magánhangzóval helyettesítettett, akkor ebből még nem következik az, hogy az *Edus* nem egyéb, mint ugyanennek az alakulatnak magyar kicsinyítőképzős származéka. Az említett jelentéstani okok azt is kétségesse teszik, vajon az *Edus* a pusztá tő latinosí-

tott formája-e? FÖRSTEMANN ugyanis idéz egy *Edus* nevet a VIII. századból (Först. 448). A kifejtett feltevéseket tehát csak esetleges lehetőségként kívántuk megemlíteni.

Einhard

1257: „*Eynardus* Magister Agazonum Regine” (W. VII, 330). Az *ag* tö bővített *agil* változatából és a *hardu* töből összetett név. Eredeti alakjában *Agin(h)ard* (VIII. század). A IX. században fellépő umlautosodás folyamán *Egin(h)ardd* alakult át, ezt követte a -g- eliziója s így jött létre az ófn. korszak végén és a kfn.-ben szinte általános *Ein(h)ard* ~ *Ein(h)art* alak (vö. Först. 38—39).

Elderbo

1477: *Elderbo* de Monyarokerek (H. I, 414). Úgy látszik, hogy azon ritka germ. személynevek egyikének átvétele, amelyeknek második tagja az *arbi* tö (gót *arbi* „hereditas”, ófn. *arbi* ~ *arbjo* „heres”). Az első tag, az *Eld*, az *alda* töre (gót *alds*, ófn. *alt* „vetus”) vezethető vissza. Az umlautosodás az *arbi*ből indulhatott el, az *eld* < *ald* regresszív asszimiláció eredménye. E magyarázatnál a véghangzó -o problematikus, hiszen teljes névhez járuló kicsinyítő képzőnek lehet csak tekinteni. Az -o ilyen helyzetben pedig meglehetősen ritka s a második tagként szereplő -*bod* > -*bodo*, -*gavja* > *gawo* esetén kívül nemigen fordul elő (vö. Först. 1). Bizonyos azonban, hogy éppen ezeknek a példáknek alapján elképzelhető. E mellett azonban egy másik germ. származtatásra is lehet gondolni, mégpedig oly módon, hogy az -r- az *alda* tőhöz járult, bővítményként. (Vö. pl. *Otbald* > *Otbaldera*, *Ald(us)* > *Alderus* (Först. 1199).) A bővített *aldar* ~ *alder* tőhöz valamilyen b-vel kezdődő második tö járult (*bald*, *berht*, *brand* stb.), s ennek a maradványa a -*bo* szótag (vö. erre vonatkozóan Först. 223).

Elemer(us)

1211: *Elemeres* (E. X, 513), 1229: *Elemerus* (Oklsz.). E két adathoz feltétlenül hozzátartoznak a következő változatok: 1219: „*Ilmerum*... de uilla Vylok (latin acc.-ban, Vár. Reg. 88 §), 1237—40: *Ilemer* (W. II, 16) uo.: *Ilmar*, uo.: *Ylmar*, uo.: *Ilemeres*, 1261: *Ilemer* (W. XI, 503). Az EtSz. ezen kívül még egy változatot közöl: *Hilemeres*. Az EtSz. az adatokhoz a következő magyarázatot fűzi: „E szn.-i adatok részint a tör. *il-* igéből alkotott **Ile-mir* ~ **Ili-mär* ~ **Ilä-mir* (vö. *Itemir*, *Itemerius* stb.) másai, részint pedig a magy. *él-* származékai.” Kétségtelen, hogy ez a származtatás nem kifogásolható s az is bizonyos, hogy alapjában véve ezek szerint a két változat-csoport származását tekintve is két csoportot alkot, ha a határok elmosódnak is. Ennek ellenére nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy az *Elemer(us)* éppúgy, mint az *Ilmar* ~ *Ilemer(es)* germ.-ből is származtatható, és pedig többféleképpen. Annyit általában véve le lehet szögezni, hogy akár az -*es*, akár az -*us* végződés nyilvánvalóan magyar kicsinyítő képző, úgyhogy közelebbi vizsgálat tárgyává csupán az *Elemer* illetve *Ilemer* és *Ilmar* alakulatokat kell tenni. Germanisztikai szempontból a -*mar* ~ *mer* szótag egyértelmű: nem egyéb, mint a *māru*

tő (ófn. *māri*, gót (*vaila-*)*mērs* „clarus”) fejleménye. Az *ele-* illetve *il(e)-*elem viszont több módon magyarázható. Lehet a *hildi* töre gondolni (óé. *hildr*, ósz. *hild* „kampf, schlacht”) s az eredeti germ. név ez esetben a *Hildimar* volna, melynek későbbi változatai közül a *Heltmar*, *Eldemar*, *Itimeri*, *El(l)mar*, *Il(l)mer* alakokat említjük meg (vö. Först. 832—33, HC. 250). Úgy látszik, mintha az EtSz. által idézett *Hilemeres* változat ezt a feltevést erősitené meg. (Megjegyzendő, hogy a *hildi* + mássalhangzóval kezdődő tő esetében a *d* illetve *t* eliziója általános jelenség.) E mellett azonban az is lehetséges, hogy adataink első tagja egy *il* töből származik (*ilan* „festinare, tendere”). Igaz, hogy ennek nincs *el* variánsa, vagyis: az *Elem(er)s*-típus magyarázata ütköznék nehézségekbe, hacsak nem tekintjük az *i* > *e* ~ *ē* jelenséget német nyelvjárási sajátságnak (vö. ezzel kapcsolatban PAUL—GIERACH i. m., 98 § 2.).

Elenta

1086 u.: *Elenta* (E. VIII, 269). A véghangzó *-a*-t magyar kicsinyítő képzőnek tekintve ennél a névnél is többféle germ. származtatás képzelhető el. Az *Elent* lehet az *Eliland* személynév haplológikus fejleménye, s ekkor az *alja* (gót. *alja* „alius”, esetleg „peregrinus”) s a *landa* (közg. *land* „terra”) összetétele az eredeti név, másrészt viszont az is lehetséges, hogy a második tag az *and* töre (ófn. *ando* „zelus”) vezethető vissza. Bármelyik magyarázat elfogadható a kettő közül, hiszen a kfn. hangtörvény szerint mindkét esetben létrejöhett az *El(l)ent* alak.

Embel

1086 u.: *Embel* (E. VIII, 270), 1331: *Embil* de Orman (Z. I, 374). A germ. *Embo*, *Embol*, *Embilo* ~ *Embila* nevekkal hozható összefüggésbe. Ezek végső fokon kicsinyítő képzővel ellátott kéttövű kurtítások, mégpedig az *ang* tő (ófn. *ango* „stachel, angel” vagy esetleg ófn. *encho* „knecht”) és valamely *b*-vel kezdődő második tő összetételéből származó germ. személynév származékai. (Számításba jöhet az *Engibold* vagy az *Engibert* stb.). A feltehető ófn.—kfn. **Engib*+*o* vagy **Engib*+*ilo* második szótagbeli magánhangzójának gyakori eliziója után az **Engbo* illetve **Engbilo* alakból fejlődött asszimiláció révén az *Embo* illetve az *Embilo*. A véghangzó rövid *-o* lekopása a germ. származású magyar személynevek-nél nem ritka, az *Embel* ~ *Embil* változatok közül az első viszont a második szótag *-e*-jében a kfn. redukciót mutatja. (MELICH a nevet ugyancsak germ. eredetűnek tartja, de más módon vezeti le (vö. SzlJsz. I/2, 139).)

Embil l. Embel

Em(e)ric(us) l. Heinrich

Emiric(us) l. Heinrich

Ende(s)

1327/1392: *Endes* (egy 1393-as átiratban: *Hendus*, E. X, 550), 1347: „Andreas filius *Endes*” (Sz. I, 202). Nyilvánvalóan ide tartozik az EtSz. által évszám nélkül idézett *Ende* név is, valamint a következő változat-

csoport: 1211: *Endus* (kétszer, két különböző személy neveként, E. I, 507 és 515), 1222: *Endus* (Oklsz.), 1237—40: *Endus* (E. I, 785). Az EtSz. ezeket a neveket több cikkre hivatkozva (vö. többek között PAIS: NyK. XLIV, 328) az *Endre* (< egyh. lat. *Andreas*) csonkításból magyarázza. Bizonyos, hogy a magyarázat minden vonatkozásban megállja a helyét, különösen akkor, ha az *András* > *Andi-Bandi* > *Bandi* fejlődésre gondolunk, mint analógiára, melynél ugyancsak az -r- lekopása az érdekes. Ugyanakkor azonban nincs elvi akadálya annak sem, hogy a nevet a változatokkal együtt germ.-ból származtassuk. Az *and* tőnek (ófn. *ando* „zelus”) kurtított deminutivumai között gyakori az *Ando* ~ *Endo*, *Anto* ~ *Ento* név. Arra viszont, hogy a germ. szóvégi rövid -o helyét magyar kicsinyítő képző foglalja el, számos példa van.

Endus l. Ende(s)

Enge

1237—40: *Enge* (E. I, 775). Germanisztikai vonatkozásban az *Enda* névhez hasonlít: a véghangzó -e nyilván magyar kicsinyítő képző, amely a germ. -o helyét foglalta el. Tisztázandó tehát maga a tő. Ez viszont a germ. *ang* tővel (ófn. *ango* „stachel, angel”) azonosítható, melynek kurtított deminutivumai között az *Anco* mellett az *Engo* is szerepel (Först. 107).

Erecu

1086 u.: *Erecu* (E. VIII, 269). A név származtatása a -c- hangértékén fordul meg. Ha a -c- olvasása tő, akkor az *Erecu* az *ér* „vena, ader vagy flutum, bach” jelentésű közszó -cs kicsinyítőképzős személynévi használatú származéka. Az -u tövégi magánhangzó. Ha azonban *k* a -c- hangértéke, akkor az adat germ. származású is lehet. A germ. származtatásra viszont három lehetőség is nyílik. Adatunk előzménye lehetett az *êra* tő (ófn. *êra* „honor”) valamelyik összetételének germ. -k kicsinyítőképzős kurtított alakulata, az *Eric(h)o* > *Eric* személynév (vö. Först. 453). Az -u ebben az esetben is tövégi magánhangzó, a második szótag -e-je viszont a hangsúlytalan szótagban levő magánhangzó redukciójának eredménye, ami a kfn.-ben törvényszerű. A tő azonban lehet az *ercan* tő (gót *airkns*, ófn. *ercan* „ingenuus, genuinus”) is, mert ennek a kurtításai között is szerepel ilyen alak, mint *Er(e)ck* (vö. HC. 185). Végül egy *aiva* (gót *aivs*, ófn. *êwa* „tempus, seculum”) + *ricja* összetételre is lehet esetleg gondolni, mint az *Erecu* előzményére.

Erhard

1439: *Erhardum* (lat. acc.-ban, négyszer, H. I, 192—93). Minden kétséget kizáróan germ. eredetű személynév. Az eredeti az *êra* és a *hardu* tövek összetétele, bár FÖRSTEMANN szerint az első tő a *harja* (ófn. *hari* „heer, volk”) fejleménye is lehet (Först. 453, 771—72). A zöngés véghangzó latin közvetítésre mutat.

Erik

Egyetlen adat 1262—65-ből: *Erik* (H. I, 3). A kétségen kívül germ. eredetű személynév germanisztikai összefüggéseire vonatkozóan l. az *Erecu* cikket. A véghangzó *k* esetleg latin közvetítésre mutathat. A kfn.-ben ugyanis a *k* hang jelölésére általában csak szótagkezdő helyzetben használták a *k* betűt (vö. PAUL—GIERACH i. m. 6 § 5.). Adatunk eredetije tehát feltehetően *Erikus* lehetett, az *-us* végződés azonban az átvétel után lekopott.

Eriney l. Erne(i) Ermelaus

1400: „*Ermelao*, hominibus vestris de curia vestra” (E. II, 608). A név a FÖRSTEMANN által idézett *Ermelausszal* azonos (Först. 472). Ennek első töve az *ermin* (vö. a germ. *Ermin* ~ *Irmin* félsten nevével) kurtitásából származik. A *-laus* elem viszont nem egészen világos. Arra, hogy a gót *laus* „szabad, valamitől mentes” szóval lehessen azonosítani, jelentéstani okoknál fogva aligha lehet gondolni. Valószínűbb az, hogy az eredeti név *erm(in)+lo* kicsinyítő képző lehetett, amelyhez a latin *-us* végződés járult.

Ernee l. Erne(i) Erne(i)

Meglehetősen gazdagon és többféle változatban képviselt személynév a XI. századtól kezdve a XV. század közepéig. Első előfordulása a Tihanyi Alapítólevél „*Signum Ernei comitis*” adata (E. X, 495), amely felfogható egy *Erneus* genitivusának is (vö. MELICH, SzJsz. I/2, 139, 144). Az EtSz. ezzel szemben nominativust lát benne, annak ellenére, hogy okleveleinkben találkozunk — ha ritkán is — az *Erneus* személynévvel. (Először 1215-ben, vö. W. I, 138). Bizonyos azonban, hogy a XIII. században nem ritka a vitathatatlanul nominativusban álló *Erney* alak (vö. BÁRCZI, Tihanyi Alapítólevél, 61) s ez a tény a XIV. századi adatokkal kapcsolatban is megállapítható. Az *Ernei* ~ *Erney* illetve az *Erneus* változatok mellett az *Erne* variáns először egy 1251-es okl.-ben fordul elő s a XIV. század második felétől kezdve szinte teljesen kiszorítja a többi változatokat. (Az átvizsgált anyagban nyolcvanegy *Erne* adat áll szemben az összes többi változatokat magábanfoglaló huszonkét adattal a jelzett időszakban.) 1281-ből származik az *Eriney* illetve *Eryney* változat (W. XII, 328, 347), amely lehet genitivus is. Az *Ernee* variáns a XIV. században tűnik fel: 1372: „*Petrus, filius Ernee*” (E. II, 540), ezen kívül még csak 1385-ben (Sz. I, 473) és 1416-ban (Sz. II, 160) találkozunk vele.

Külön változat-csoportot alkotnak azok az adatok, amelyek szókezedeten *h*-t mutatnak. Időrendben itt az 1079—1080-ból származó „*Szella filius Herney*” áll első helyen, ezt követi a Tihanyi Összeírás „... *filius Herney*” adata (E. X, 509). Mindkét esetben az *Erney*jel kapcsolatos megjegyzések érvényesek, vagyis itt is felvethető a *Herney* = *Herneus* genitivusa lehetőség. Az *Erne* változatnak megfelelő *Herne* alak először a Vár. Reg.-ben tűnik fel (90 §), hogy azután a XIV. században elég gyakorivá

váljék. Újabb típust jelent egy 1351-es okl. — „*Herneh* officialis de Salomon” adata (hétyszer ugyanebben az okl.-ben, Z. II, 469—70) s újból találkozunk vele a XV. század tízes éveiben. Ezek között — egy okl.-en belül — a *Herneh* mellett egy *Hernech* variáns is szerepel (E. III, 492). Mint érdekességet kell megemlíteni, hogy egy 1419-es okl. két *Herneh* adata mellett ugyanazt a személyt két ízben a *Henricus* név jelöli. Itt utalunk KÉZAI „*Marchio Hernuh*”-ára, aki nem más, mint Ernest osztrák örgróf (JAKUBOVICH: MNy. XVIII, 165).

Nem kétséges, hogy a személynév származtatására többféle lehetőség kínálkozik. Az EtSz. a török *Arník* személynévből való származtatás mellett tör lándzsát. Ez a feltevés — elsősorban hangtani illetve hangtörténeti okoknál fogva — aligha tartható. (A cáfolatra vonatkozóan vö. BÁRCZI i. m. 61—62). BÁRCZI az EtSz. által éppen csak érintett, de elvetett lehetőséget fejleszti tovább s megállapítása szerint a „név valószínűleg az *Irenaeus* ~ *Erenaeus* ~ *Herenaeus* stb. *Εἰρηναῖος* személynévvel függ össze, s a magyar *-ei* kicsinyítő-becéző képzőt hordja (esetleg, ha *Erneius* ejtést teszünk fel, a szövégtől megfosztott, elvonással keletkezett alak).” (i. m. 60). Ez a származtatás a *h*-val kezdődő alakokat is megmagyarázza, amelyekkel a törökből való származtatás nem tud mihez kezdeni. BÁRCZI származtatása mellett szól még az a tény is, hogy a XIV. század derekától kezdve a század végéig szereplő *Erne* de Nogmihal (néha az *Erney* alak is szerepel, de általában csak *casus obliquusban*) több oklevélben *Irineus* de Nogmihalként fordul elő, mégpedig legtöbbször ragozott alakban. Megjegyzendő azonban, hogy az *Irineus* csak a visegrádi nádori oklevelekben tűnik fel (pl. 1371-, 1374-, 1392-ben és 1393-ban, Sz. I, 383, 414, 513—14, 524), úgyhogy az is lehetséges, hogy az *Irineus* a nádori kancellária gyakorlatában azonosított egy adott időszakban az *Erne* névvel — illetve fordítására szolgált.

BÁRCZI feltevésén kívül van egy másik lehetősége is a név származtatásának, amely hangtani és morfológiai tekintetben kifogástalan. A felsorolt adatok alapján magyar vonatkozásokban a név tövének az *Ern* ~ *Hern* illetve *Erin*- elemeket tekinthetjük. Ezen a ponton pedig kétségen kívül lehet germ. összefüggéseket keresni. A germ. *êra* illetve bővített alakjában *êrin* tőnek (ófn. *êra* „honor”) van ugyanis a személynévi összetételekben *hêra* illetve *hêrin* változata is, minthogy az *êra* ~ *êrin* a személynevekben a *harja* tövel (ófn. *hari* „heer”) keveredik. Szempontunkból a *hêrin* változat jelentős, hiszen a *h*-val kezdődő változatokat ez magyarázza. A személynévi összetételekben az ófn.—kfn.-ben az eredeti *êrin* ~ *hêrin* tő következő alakjaival találkozunk: *Erin*-, *Erim*-, *Eren*-, *Erem*-, *Erne*-, *Erni*-, *Ern*-, *Erm*- stb., mégpedig olyan formán, hogy a felsorolt alakok legtöbbször *h*-val kezdődő változata is kimutatható (vö. Först. 454—57). Ilyen körülmények között viszont személynevünk valamely ófn.—kfn. *Er(i)n* ~ *Her(i)n* + második tő személynévből is származhat oly módon, hogy a mellékhangsúlyos második tő — esetleg még a németben — lekopott s helyét magyar kicsinyítő-becéző képző foglalta el. Első pillantásra azt is el lehetne képzelni, hogy egyszerűen csonkításról van szó s az eredeti ófn.—kfn. *Erne* elem került át hozzánk, melynek véghangzóját hol magyar képzőnek érezték, hol pedig latinos végződésről lát-

ták el (*Erneus*). Így azonban az *-ei* végződésű alakok magyarázata igen körülményes, úgyhogy az *n*-re végződő csonkulat átvétele látszik a legvalószínűbbnek s a tőhöz járuló *-ei*, *-ee*, *-eh*, *-e* elemeket — KÉZAI *Hernuh* adatának *-uh* elemével együtt — a magyar *-ei* kicsinyítő képző változatainak illetve fejlődésének lehet tekinteni.

A fentiekhez a következő megjegyzéseket kell tenni: 1. A KÉZAI féle *Hernuh* adat nyilvánvalóan az *Ernest* személynév fejleménye, a csonkítás ebben az esetben pontosan nyomonkövethető. Ennek ellenére — morfológiai okokból — a *Hernuh* nevet is tárgyaltuk, annál is inkább, mert magyarázatul szolgáló feltevésünknek egy konkrét példája. 2. Az *Erneus* alak magyarázata bizonytalan, hacsak ebben az esetben nem tételezünk fel egy *Erne*+*us* lehetőséget. 3. Egyáltalában nem lehetetlen, hogy az egész névcsoportban kétféle származás olvad egybe: az *Irenaeus* és az *Er(i)n*+*x* nevek együttesen lehettek a csoport ősei.

Ernel

1086 után: *Ernel* (E. VIII, 270). Ennél a személynévnél is meg lehet kockáztatni a germ. származtatást, azzal a különbséggel, hogy az *Ernel* teljes egészében germ. névnek látszik, bár tövét tekintve az előbbi csoporthoz tartozik. Feltehetően ugyanis valamely az *éra* ~ *érin* töre épülő germ. személynév kurtításából és a germ. *-l* képzővel való kicsinyítéséből jött létre s közvetlen előzménye egy *Ernelo* (~ *Ernel*) féle képződmény lehetett (vö. Först. 454). Az *Ernel* késői kfn. alakulat, úgyhogy adatunk esetében a szokásos magyar fejlődést kell feltételeznünk: a véghangzó rövid *-o* a hasonló típusú nevek egyik általános, az átvétel után bekövetkezett fejlődés-vonalának megfelelően lekopott. (Kissé eltérő magyarázatot ad MELICH, SzJlsz. I/2, 139.)

Erneus l. Erne(i)

Erney l. Erne(i)

Ernst

1494: „Johannes *Ernst* de Chakthornya” (E. III, 552). Ez a nyilvánvalóan germ. eredetű név magyar vonatkozásban semmiféle nehézséget nem okoz és nem is mond semmi újat. Legrégibb alakja az *Arnust* (VIII. sz.), későbbi változatai *Arnost* > *Ernost* ~ *Ernast* ~ *Ernist* ~ *Ernust* ~ *Ernest*, majd *Ernst* (vö. Först. 484—85). Germanisztikai vonatkozásokban azonban a név nem egészen tisztázott, az a legvalószínűbb, hogy az ófn. *ernust*, kfn. *ernest* ~ *ernst* „der ernsthafte, entschlossene kampf” (vö. asz. *eornost* „zweikampf”) szóval függ össze (HC. 119).

Erricus l. Henrik

Ertudo

1352: „Johannes filius *Ertudo*” (Z. II, 479). Ugyanebben az okl.-ben szerepel a névnek egy másik változata is: „Johannes filius *Ertado*” (uo., 478). Az *Ertudo* ~ *Ertado* származtatása meglehetősen bizonytalannak lát-

szik s eléggé bizonytalan a következő germ. származtatási lehetőség is: a névben esetleg a *hardu* tő germ. deminutivumát kereshetjük. E feltevés mellett szól az a tény, hogy a *hardu* tőnek van egy *Hardidus* származéka a IX. századból, amely nyilván egy ki nem mutatható **Hardidonak* latino-sított változata. A *hardu* tő viszont az összetételekben nem ritkán szerepel *h* nélkül és első szótagjában umlautosodott *e*-vel. A *d* elzöngétlenülése ugyancsak nem ritka, míg a véghangzó magánhangzó a legtöbb esetben elizió folytán kiesett ugyan, de az *i* mellett — ez a leggyakoribb — találkozni az eredeti *u*-val illetve *a*-val is (vö. Först. 752—60). Analógiás szempontból egyébként figyelembe lehet venni a *harud* tő hasonló kicsinyítéseit (*Herido*, *Haroda* stb., vö. Först. 786).

Ertueg

1211: „... filii Ertueg sunt...” (a fogalmazványban *Ertuueg*, E. X, 510). Egyéb lehetőségek mellett germ. származtatás is lehetséges. A germ. *Harduwich* személynévnek (a *hardu* és a *viha* ill. *vîga* tövek — gót *veihan*, ófn. *wîhan* „kämpfen” — összetétele) ófn.—kfn. változatai között ilyenek is szerepelnek: *Hertwig* ~ *Erdwîch* stb. Vagyis az első szótag magasabb nyelvválású magánhangzója umlautosodás eredményeképpen ófn.—kfn. fejlemény, a szókezdő *h* pedig még német nyelvterületen eliminálódhatott. A véghangzó *-h* > *-k* ~ *-g* ugyancsak az átvétel előtt volt adva. Egyetlen jelenséget nem magyaráznak meg FÖRSTEMANN adatai: a második szótag *-e*-jét. A kfn.-ben azonban a hangsúlytalan szótag *-i*-jének redukciója nem ritka, az adott esetben ilyen módon jött létre az úfn. *Hartweck* családnév (Först. 759, de vö. a *Hertweck*, *Erdwig* nevekkel is, HC. 239).

Eryney l. Erne(i) Euerardus l. Eberhardus Eyze(ch)

1353: „Eyzech filius Mize” (ötször, Z. II, 510—11), ugyanitt: *Eyze* (egyszer), 1353: „Eyzech filius Myze” (hatszor, Z. II, 526—28). Egyéb lehetőségek mellett a név lehet germ. származású is. Ilyen szempontból tekintetbe jöhet az *agis* tő (gót *agis* „timor”, ófn. *akiso* ~ *ekiso* „horror”), de az *îsas* tő is (óé. *îss*, ófn., kfn. *îs* „jég”). Az előbbi umlautosodás és a *-g*-eliziója révén a késői kfn.-ban *ey*s ~ *eis* alakban szerepel és így az *Agiso* deminutivum kfn.-ben *Eyse* alakban is előfordul. Adataink származhatnak ebből oly módon, hogy a *-ch* tő vagy *š* hangértékű magyar kicsinyítő képző. (A *-ch* nélküli adatot a tizenegy másik adattal szemben nyugodtan tekinthetjük elírásnak.) Nem lehetetlen azonban az sem, hogy az *îs* tövel alkotott személynévek valamelyikének kurtított német deminutivumát tekinthetjük adataink előzményének. Az *Isiko* ~ *Iseko* alakra lehet gondolni (vö. Först. 970—71), melynek szókezdő magánhangzója a kfn. korszak végén diftongizálódott (vö. HC. 278). Az *-iko* kicsinyítő képző-bokor viszont ugyanebben a korszakban *-ich* ~ *-ech* alakban is szerepel, a véghangzó lekopása és az *-i*-redukciója következményeképpen. Ha ezt a feltevést fogadjuk el, akkor az *Eyzech* *-ch*-jának hangértékéül *k*(*h*)-t vagy *χ*-t kell feltételeznünk s ez nem ütközik elvi akadályba.

Falko

1449: Hodor *Falko* (Sz. II, 444), 1449: Martini *Falko* (Sz. II, 443). A név a *falha* tő kicsinyítése, mégpedig a germ. -o képzővel. A tő maga feltehetően a *falh* népnévvel azonos (vö. GRIMM, GDS. 630). A legrégibb alakjában *Falhoként* előforduló név a VI. századi emlékektől kezdve igen gyakori *Falko* illetve *Falco* alakban is (vö. Först. 495).

Fanc(h)yk l. Franc(iscus)**Fara**

1211: *Fara* (E. X, 515). A névben a germ. *fara* tövet kereshetjük (burgund *fara*, asz. *faru* „geschlecht”), melynek valamelyik összetételéből származik kurtítás és képzővel történő kicsinyítés útján a germ.—őfn. *Fara* ~ *Faró* személynév (vö. Först. 496—97). E mellett természetesen egyáltalában nem lehetetlen a magyar közszoí származtatás sem.

Fargalan l. Fulguran**Feldrech l. Fridericus****Feld(y)ricus l. Fridericus****Ferdinand**

A névvel I. Ferdinánd oklevelei előtt nem találkoztunk, 1527-től kezdve azonban gyakori. Magyar vonatkozásokban nincs hozzáfűzni való, hiszen minden kétséget kizáróan germ. eredetű személynév, mégpedig a *fardi* (óé. *ferdhr*, őfn. *fart* „iter”) és a *nanthi* (gót *nanthjan*, őfn. *nendan* „wagen, vorwärts streben”) tövek összetétele. Megjegyzendő, hogy a *Ferdinand* germanisztikai szempontból is késői alakulat, hiszen először csak a XI. században fordul elő (vö. Först. 499).

Ferench l. Franc(iscus)**Feuldricus l. Fridericus****Fita**

1211: *Fita* (E. X, 510), 1270: *Fytha* (E. X, 534). Ugyanide sorolnók a Tihanyi Összeírás következő adatát is: *Fiteh* (E. X, 512). Ebben az esetben is fennáll a közszoí származtatás lehetősége, e mellett azonban az őfn. *Fito* személynév átvételére is lehet gondolni, melynek töve germanisztikai vonatkozásokban nem egészen tisztázott (vö. Först. 504). Hangtani illetve morfológiai szempontból ugyanis mind a véghangzó -a mind pedig az -eh szabályos fejlemény volna a germ. kicsinyítő képző értékű véghangzó rövid -o ból.

Fiteh l. Fita**Flins**

1449: „Nicolaus dictus *Flins*, civic iuratus civitatis Posoniensis” (két-szer, E. III, 513—14). Az adat csaknem túl van az általunk vizsgált terület

határain, amennyiben végeredményben kfn. közszo, családnévi használatban. Nem egyéb, mint a kfn. *vlins* „kiesel, harter stein” szó, melynek családnévi használata a középkortól kezdve kimutatható (vö. HC. 196).

Folbert 1. Fulbert(us)
Folcumar(us) 1. Fulcumar(us)
Folcus 1. Fulco
Folgram 1. Fulguran
Folkomarius 1. Fulcumar(us)
Folkos 1. Fulco
Folkus 1. Fulco
Foluyne

1398: „Arnoldus, filius *Foluyne*” (E. X, 606). Egy meglehetősen gyakori germ. személynév átvétele. A *Folcwine* személynévről van szó, amely a *fulca* (ófn. *folc* „populus”) és a *vini* tövek (ófn. és ósz. *wini* „freund”) összetétele. Adatunk véghangzó -e-je feltűnő, mert a német források a XI. századtól kezdve kivétel nélkül mássalhangzóra végződnek. Ami a *k* hangértékű -c- elizióját illeti, ez minden bizonnyal még kfn. fejlemény, többek között FÖRSTEMANN is közöl egy *Folwin* adatot (vö. Först. 558).

Forgolán 1. Fulguran
Fornas 1. Fornos
Fornos

1211: *Fornos* (kétszer, két különböző személy neveként, E. X, 504 és 513), 1299/1389: *Fornas* (E. X, 544). Kétes eredetű név, melynél germ. származtatásra is lehet gondolni. A kiindulópont ez esetben a *fara* tö (l. a **Fara** cikket) *n*-nel bővített alakja, a *faran*, amelyből a *Farnoin*, *Farnulf* stb. típusú nevek tevődtek össze. Egy ilyen összetétel kurtításos kicsinyítése lehetett a *Farno* név, amelyre FÖRSTEMANN nem hoz adatot. A *Farno* véghangzó rövid -o-jának helyét foglalhatta el a magyar kicsinyítő képző értékű -us szótag. Az első szótag -a-ja a német -o- helyén magyar fejlemény is lehet, bár felnémet nyelvjárási jelenséget is láthatunk benne (vö. pl. a *Faramund* mellett a *Foramund* ~ *Formund* változatokkal).

Franch 1. Franc(iscus)
Franc(h)ik 1. Franc(iscus)
Franc(h)yk 1. Franc(iscus)
Franc(iscus)

Rendkívül gyakori név a XIV. század harmincas éveitől kezdve. Származtatásával kapcsolatban feltétlenül az EtSz.-nak van igaza, amikor több más felfogással ellentétben közvetlen forrásaként az egyh. lat. *Franciscus* jelöli meg. Ennek a latinositott deminutivumnak viszont a *frank* népnév az alapja, amely a germ. *frankasra* „kühn, frech, frei” vezethető vissza. A *Franciscus*-ból elvonás útján keletkezett a *Franc*. (HÖRGER megcsillagozott *Franc* alakját (vö. MNy. XX, 172, XXIII, 131) konkrét oklevéli anyaggal lehet igazolni. 1270/1290: *Franch* (W. IX, 433), 1332: „*Franch* fily Symo-

nis” (Z. I, 390), 1476: *Stephano Franch* (H. I, 402). Fel lehetne ugyan hozni azt az ellenvetést, hogy a felsorolt adatok *-ch*-ja *k* hangértékű, ez azonban nem valószínű a következő okoknál fogva: 1. A XIV—XV. században nem ritka *Frank* személynév mindig *k*-val szerepel okleveleinkben. 2. A *Franch* palatális magánhangzójú párja, a *French*, a *Ferenc* közvetlen előzménye is általában *-ch*-t mutat. 3. A gyakori *Hench* és *Kunch* (olv. *Hents* és *Kunts*) helyesírása ebben az időszakban ugyanezt a sajátságot mutatja. A *Franch* csonkulattal nagyjából egy időben lép fel a HÖRGER által ugyancsak megcsillagozott *French* változat. 1329: „*French* filius *Benedicti*” (négyszer, Z. I, 333), 1329: *French* (tizszer, Z. I, 324—26). Ha a *Franch* ~ *French* párhoz hozzávesszük az 1333-ban feltűnő *Ferench* változatot („*Ferench* de Hudi” (ötször, Z. I, 417—18)), akkor teljessé válik a név fejlődésének képe.

Az 1323-tól 1355-ig terjedő kereken három évtized alatt gyakran szerepel a *Franciscus* egy sajátos kicsinyített alakja, *Franc(h)ik* ~ *Franc(h)yk* változatokban. A leggyakoribb helyesírási variáns a *Francyk*, amely a nevezett időszakban nem kevesebb, mint negyvenszer fordul elő. Az olvasásra vonatkozóan félreérthetetlen bizonyíték egy 1353-as okl. két „*Frantik* de *Zeredahel*” adata (Z. II, 512). Ez a deminutivum magyar fejlemény s a *Franciscus* > *Franc(h)* csonkítás közötti átmeneti stádiumot mutatja. (Csak mellékesen jegyezzük meg, hogy két 1350-es adat, egy *Fancyk* és egy *Fanchyk* (Z. II, 436 illetve 431) nyilvánvalóan elírás.)

Franco l. Frank(o) Frank(o)

Első előfordulása 1262-ben: „*Frank*, comes de *Luchman*” (KOVÁCS, Ind.) ettől kezdve igen gyakori az egész általunk vizsgált időszakban. Helyesírási alakja mindig következetesen *Frank*, egyetlen eltérő adattal sem találkozunk. Magyar szempontból nem függ össze a *Franciscus* névvel, hanem a *frankas* töre épülő germ. személynevek valamelyikének kurtítása. Az eredetit egy 1234-es okl. adata őrizte meg: *Franco* (W. VI, 346). A *Franco* deminutivum a XV. században is előfordul, bár csak kétszer, *Franko* változatban. Ezek a gyakran használt ófn.—kfn. becéző alaknak az átvételei, a *Frank* viszont valószínűleg magyar fejlemény annyiban, hogy a rövid véghangzó *-o* lekopása révén jött létre.

Frantik l. Franc(iscus) Fred(e)ricus l. Frid(e)ricus French l. Franc(iscus) Frid(e)ricus

A *frithu* (ófn. *fridu* „pax”) és a *ricja* (gót *reiks* „könig”, óé. *rike*, asz. *riki*, ófn. *rihhi* „reich”) tövekből összetett, legrégibb alakjában *Frithuric*-ként szereplő személynév a XIII. századtól kezdve számos változatban fordul elő okleveleinkben. Két nagy változat-csoportot különböztethetünk meg, melyeket egy disszimilációs jelenség megléte vagy megnemléte választ el egymástól. A két csoporton belül újabb csoportosításra ad lehetőséget az a tény, vajon a név teljesebb, háromszótagos alakjában szere-

pel-e, vagy a második szótag magánhangzója eliziója következményeként kétszótagos változatban.

A leggyakoribb kfn. változatot három adat képviseli: 1289: „*Fridericus filius Chak Bani*” (W. IX, 368), 1420: „*Fridericus dictus Haberstorfer*” (E. III, 494), 1468: *Friderico* Lamberger (E. III, 536). Késői ófn. illetve korai kfn. változatot őrzött meg egy 1282-es okl. „*Fredericus filius Beringuer*” adata (W. IX, 246) és két XIV. századi okl.: 1331: *Frederico* Custode (Z. I, 374), 1368: „*Ade, filii Frederici*” (E. VIII, 380). Magyar szempontból ezekhez az adatokhoz nincsen hozzáfűzni való, azt lehet csupán megjegyezni, hogy a név ilyen alakban csak latin végződésekkkel fordul elő.

A második szótagbeli magánhangzó eliziója részben az ófn. korszakban bekövetkezett ugyan, általános elterjedése ellenben későbbi fejlemény. Példák a magasabb nyelvválású kétszótagos változatra: 1236: *Fridricus* (W. VII, 14), 1270: *Fridricus* (W. IX, 54), 1358: *Fridrico* (casus obliquusban, Sz. I, 295), 1420: *Fridricum* (casus obliquusban, E. III, 494). A *Fredericus* kétszótagú megfelelője is megvan: 1311: „*Fredricus filius Frank*” (H. I, 15). Ebbe a csoportba tartozik egy az eddigiektől eltérő variáns is: 1239: *Johannes Fridrih* magister (W. VII, 48). Ennek sajátossága a latin *-us* illetve a latin ragok hiánya s a véghangzó exploziva helyén álló *-h*. Egyébként szabályos kfn. alakról van szó, az említett sajátosságok azonban arra engednek következtetni, hogy ebben az esetben közvetlenül kfn.-ből való átvételről lehet szó.

A második nagyobb változat-csoportot azok az adatok alkotják, melyeknél a név két *r* hangja közül az első disszimilálódott, egyben pedig a szókezdeti mássalhangzótörlődés is feloldódott. Itt is vannak három- és kétszótagos variánsok. Példák a háromszótagos variánsra: 1258: *Feldyricus* (W. II, 214), 1268/1274: *Feldyricus* (W. VIII, 139), Az eliziós alak gyakoribb: 1269: *Feldricus* (W. VIII, 169), 1274: *Feldricus* (W. VIII, 214) és még tizenegy adat a XIII. század utolsó negyedéből. A XIV. századból, 1334-ből, származik egy ide tartozó, de különálló változat „... filios *Feuldrici* nobiles de Olazy” (kétszer, Z. I, 436—37), tehát nem valószínű, hogy elírásról van szó. Az egész változat-csoport magyar fejleménynek látszik, annál is inkább, mert a disszimilációs jelenségre a német adatok között nem találni példát, még a családnevek között sem. A fejlődés menetét a *Feldyricus* > *Feldricus* mutatja: az eredetileg háromtagú névben a szókezdeti mássalhangzótörlődés elkerülése végett az *f* és az *r* közé *e* hang illeszkedett be. Egy **Feredericus* kontrahálódott **Ferdericus* ~ **Ferdiricusszá*, s a második *r*-hez közelebb került első szótagbeli *r* disszimilálódott *l*-lé. A *Feuldricus* változat sajátossága az első szótag magánhangzójának labializációja — s ez ugyancsak magyar fejlemény.

Szintén a második változat-csoportba tartozik két adat, amelyeknek szembeszökő vonása a magánhangzó-redukció mellett a spirantikus véghangzó és a latin végződés hiánya. 1284: „*Feldrech*, nobilis de Ajka” (Kovács, Ind.), 1290/1301: *Feldrech* (W. X, 283). A *rich* > *rech* redukció valószínűleg nálunk következett be, minthogy kfn.-ben igen ritkán fordul elő s akkor is az úfn.-be való átmenet táján, a latin ragok hiánya viszont közvetlen átvételre mutat. Ez a *Feldrech* alak különben a kiindulópontja a későbbi *Felder* ~ *Feldör* névnek. (Vö. EtSz.).

Froka

1360: *Froka* (háromszor, E. VIII, 341). A *Froka* Myskefia István feleségét jelöli, adatunk tehát női név. Esetleg a *frōcan* többől (ófn. *fruohhan* „austerus”, óé. *froekinn* „strenuus”) származó *Frocho* személynév nőnemű változatával lehet azonosítani. A kfn. alak *Frocha* volt (vö. Först. 540), a spiráns helyén álló zárhang magyar fejlemény lehet, a *Richard* > *Rikárd* stb. analógiájára.

Frychk

1345: „*Frychk* existenten Tutheus magistro Janitorum” (Z. II, 152). A germ. *frithu* tö összetételei valamelyikének kurtításos deminutivuma, a *Frito* ~ *Fritto* név lehet adatunk alapja. Az intervokalikus helyzetben álló -t- felnémet affrikálódása eredményeképpen jött létre a *Friz(z)o* ~ *Friz(z)e* név. A *Frychk* ennek az átvétele lehet, oly módon azonban, hogy az eredeti véghangzó lekopása után a névhez a magyar -k kicsinyítő képző járult.

Fulbert(us)

A XI–XIII. században fordul elő néhányszor okleveleinkben, későbbi adatot nem találtunk. 1092/1274: *Fulberti* (casus obliquusban, E. X, 499), 1184: *Fulbertus* custos (E. X, 501), 1211: filius *Fulbert* (E. X, 503). Ezek mellett ugyancsak a Tihanyi Összeírásból egy eltérő változat: „*Folbert* in Udorj” (E. X, 504). A személynév minden kétséget kizáróan germ. eredetű, s a felsorolt adatok tanúsága szerint a latin közvetítés sem minden esetben bizonyos. Eredetije a *Folcobert* név, a *fulca* (ófn. *folc* „populus”) és *berhta* (gót *bairhts*, ófn. *beraht* „clarus”) tövek összetétele. Ennek haplológikus fejleményei közé tartozik az ófn. korszak végétől kezdve igen gyakori *Fulbert* ~ *Folbert* név (Först. 548–49), amelyhez magyar vonatkozásokban nincs hozzátennivaló.

Fulc(h)us l. Fulco

Fulco

1146: *Fulconem* hospitem (E. I, 598), 1165: *Fulconis* comitis (Z. I, 2). 1172: *Fulcone* comite (E. I, 605), 1263/1413: „*Fulko* Decanus Quinqueecclesiensis” (W. VIII, 29). Az alanyesetben csupán egyszer előforduló név valamelyik *Fulca* összetételnek kurtított és az -o kicsinyítő képzővel ellátott deminutivuma, amely igen gyakori a német forrásokban a VIII. századtól kezdve.

A *Fulco* név változatát látjuk abban a sorozatban is, amely a Tihanyi Összeírás *Fulcus* adatával kezdődik (E. X, 503). További példák: Vár. Reg.: „*Fulcus* de uilla Megyer” (117 §), 1256/1410: *Fulkus* (Z. I, 9), 1257: „*Fulkus* filius *Fulcus*” (W. VII, 331), 1291: „Comes Michael filius *Fulcus*” (W. X, 27), 1291: *Fulkus* (W. V, 32), 1292–94: filium *Fulkus* (Z. I, 77) és még hat adat a XIII. század végéről, *Fulcus* ~ *Fulkus* helyesírási változatban. A *Fulcus* ~ *Fulkus* -us eleme az -o helyét elfoglalt magyar kicsinyítő képző. Bizonyos mértékben eltérő, mégis feltehetően ide tartozik ezen kívül a

Vár. Reg.-nak két további adata is: „pristaldo *Fulcho*” (27 §) és „pristaldo *Fulco*” (286 §), amennyiben a véghangzó -o itt valószínűleg latin esetrag és nem a fentebb említett germ. kicsinyítő képző.

Morfológiai tekintetben nem hoznak újat azok az adatok sem, melyek közül időrendi sorrendben az 1271-es „Comes *Folcus*” illetve másodszer „*Folkus*” (W. VIII, 239) az első, s melyekből a század utolsó negyedében még hatot lehetne felsorolni, hol *Folcus*, hol *Folkus* változatban. Ezekben az adatokban vagy a magyar nyiltabbá válást lehet látni, konkrétan az $u > o$ fejlődést, vagy pedig a teljesen analóg kfn. folyamatot (vö. PAUL—GIERACH i. m. 98 §).

Az idézetteken kívül még két említésre méltó adat van a névre. Az egyik, 1281/1298: *Fulkos nobilis* (W. IX, 219) ugyan valószínűleg elírás, minthogy ugyanaz az okl. más helyen *Folku*sról ír s a korabeli oklevelek ugyanezt a személyt egyébként is mindig *Folkus* ~ *Folcus* alakban említik. A másik adat ellenben, 1378: „Adrianum, filium *Folkos*” (E. II, 548) újabb változatnak látszik, amely a nyiltabbá válást mind a két szótagban mutatja.

Fulcumar(us)

1171 k.: *Fulcumar comes* (E. VIII, 275), 1181: *Fulcumarus comes* (E. VIII, 277), 1258: *Fulcumar* (W. VII, 346), 1294: *Fulkmarius presbiterus* (W. X, 93), 1296: „*Folkomarius Sacerdos Strigoniensis*” (W. X, 146), 1368: *Fulcumarum, filium Petri*” (E. VIII, 381), 1381: „*Fulkmarus, filius Petri*” (kétszer, E. VIII, 409). Megjegyzendő, hogy a három XIV. századi adat a két XII. századi okl.-ben is szereplő F. királyi kardhordóra vonatkozik, vagyis adataink közül öt ugyanazt a személyt jelöli. A személynév germ. eredetéhez nem fér kétség. Eredetije a *Folcamar* név, melynek első tagja a *fulca*, másik tagja pedig a *mâru* tő. Adataink közül a háromszótagosak a kfn.-ben ritka, régebbi alakot őriztek meg, hiszen a XI–XII. században a második szótag -u-jának eliziója általában bekövetkezett már. Ugyanígy korábbi állapotot tükröz a *fulc(u)* tag első -u-ja is, mert a *mar* -a-jának regresszív asszimiláló hatására a kfn.-ben szinte teljesen általánossá vált a *fulc(u)*- > *folc*- fejlődés.

Fuldric

1304 k.: *Magistrum Fuldricum* (Z. I, 110). Ugyanebben az okl.-ben ugyanez a név kétszer így szerepel: *frater Fuldreh* (uo.). Az eredet kérdése itt is egyértelmű: a *fuld* (asz. *folde* „terra”) és a *ricja* tövekből összetett, teljes alakjában *Folderich*ként szereplő germ. személynév átvétele történt meg (vö. Först. 559). A kontrakció szinte szabályosnak tekinthető ófn.—kfn. fejlemény. A latinul ragozott *Fuldricum* adat rag előtti explozivája germ. eredetű, használata viszont ebben a korban már csak a név latinositott formájával jár együtt. A latin rag nélküli adatok — a *Fridricus* > *Fridrih* > *Feldrech* analógiájára — spirantikus végződésűek. Fel-tűnő e mellett a véghangzó előtti magánhangzó redukált volta. Ez a redukció — akárcsak a *Feldrech* esetében — minden valószínűség szerint magyar fejlemény (vö. a *Detric(us)* cikkel).

Fulguran

1300: „contra Dominicum et Laurencium, filios *Fulguran*” (Z. I, 101),
 1351: „magister Dominicus, filius *Furgulan*” (D. IX/2, 147). További adatokra vonatkozóan l. az EtSz. *Forgolány* cikkét, amely — részben helynévi használatban — a következő változatokat közli: *Fargalan*, *Forgolán*, *Folgram* s amely megjegyzi, hogy „< ó-fr. (vallon) *Fulkram* ~ *Fulcran* ~ *Fulchran* szn. átvétele . . . A név a vallon-franciába a német frankok nyelvéből került s alakulására olyan, mint a ném. *Guntram*, *Wolfram* . . . Megjegyzem, hogy német forrásaimban *Volk-ram*-ot nem találtam (FÖRSTEMANN, Alth. Namenbuch I², II³ sem), de ilyen ném. név lehetséges.” A személynév germ. eredetéhez nem fér kétség, az EtSz. legvégén idézett megállapítása viszont elnézésen alapul. FÖRSTEMANN ugyanis a *fulca* tő összetételei között a *fulca* + *hraban* esetet is felsorolja és számos példát idéz, úm. *Fulcramnus*, *Folcram*, *Fulcranus* stb. (vö. Först. 552). A német hangtörténeti összefüggésekkel kapcsolatban a második tőre vonatkozóan utalunk a **ConDRAM** ill. **DeDRAM** cikkben mondottakra, az első tő alakváltozatait jellemző l—r váltakozás viszont olyasféle disszimilációs jelenség, mint amellyel a *Conrad* hazai változatai között is találkoztunk már (l. a **Conrad** cikket).

Fulkmar(i)us l. Fulcumar(us)

Fulko l. Fulco

Fulkos l. Fulco

Fulkus l. Fulco

Furgulan l. Fulguran

HALÁSZ ELŐD